

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU

II. المؤتمر الدولي
لشمس الأئمة السرخسي

II. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON AL-SARAKHSI

27-28 Ekim/October 2023
Denizli/Türkiye

ULUSLARARASI
SERAHSÎ
SEMPOZYUMU

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU

ÖZET BİLDİRİ KİTAPÇIĞI
27-28 EKİM 2023

ULUSLARARASI
SERAHSÎ
SEMPOZYUMU

Gümüşev Yayıncılık

Kitabın Adı

II. Uluslararası Serahsi Sempozyumu Özet Bildiri Kitapçığı

Editör

Prof. Dr. Mürteza Bedir, Doç. Dr. Osman Aydınlı,
Doç. Dr. Harun Abacı, Doç. Dr. Mahmut Yazıcı,
Dr. Öğr. Üyesi Yahya Maabdeh

Yayına Hazırlayan

Furkan Mahmut Doymuş

Kapak

Furkan Mahmut Doymuş

Dizgi

Harun Abacı

ISBN

978-605-5779-44-3

1.Baskı

İstanbul Ekim 2023

Baskı Cilt

Ege Basım

Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No: 4 Ataşehir İstanbul

Tel: (0216) 4704470

www.egebasim.com.tr

İsteme Adresi

Gümüşev Yayıncılık

Merdivenköy Mah. İmam Ramiz Sok. No 39/A Kadıköy İstanbul

Tel: (0216) 4670385 Fax: (0216) 4672327

www.gumusev.com.tr www.mebstut.com

İÇİNDEKİLER

İmam Serahsî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti, İçinde Bulunduğu Siyasi Ortam ve Hapis Hayatı / Doç. Dr. Osman AYDINLI	1
İmam Serahî'nin <i>el-Mebsût</i> 'undaki İtikadî Konular Üzerinde Bir Değerlendirme / Doç. Dr. Zaylabidin ACİMAMATOV	2
أ.د. صلاح أبو الحاج / الحديث المشهور عند الإمام السرخسي	3
Serahsî'nin <i>Şerhu Ziyâdâtî'z-Ziyâdât</i> Adlı Eserinin Fıkıh Literatüründeki Yeri / Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY	7
Serahsî'nin <i>Şerhu'l-Câmiî's-sağîr</i> 'inin Hanefi Fıkıh Literatüründeki Yeri / Dr. Öğr. Üyesi Hatice BOYNUKALIN ŞENKARDEŞLER	8
"Damânu'l-uhde" Kavramı Örneğinde <i>el-Câmi'u's-sağîr</i> Şârihi Olarak Serahsî / Dr. Öğr. Üyesi İrfan İNCE	9
أ.د. أحمد شحدة علي أبو سرحان / شرح كتاب الكسب للسرخسي وآراؤه في الاقتصاد	11
Serahsî'nin <i>el-Mebsut</i> Eseri Çerçevesinde İslam Ceza Hukunda Kadına Özgü Hükümler / Doç. Dr. Mübariz CAMALOV	13
Serahsî'nin <i>es-Siyer</i> Şerhinde Gayr-i Müslimlerle İlişkiler / Dr.Öğr.Üyesi Kadir SAYIM	14
د. عصام عبد المولى / الفكر السياسي عند الإمام السرخسي	15
Serahsî'nin <i>Mebsût</i> İsimli Eserinde Devlet Başkanı Olarak Hz. Peygamber / Dr. Öğr. Üyesi Halil ORTAKCI	17
د. وصفي عاشور أبو زيد / تحليل الأحكام عند الإمام السرخسي دراسة تأصيلية تطبيقية من خلال كتابه: الأصول والمبسوط	18
İllete Yöneltilen İtirazlar Konusu Üzerinden Serahsî'nin Fıkıh Usulü Eserinde Cedel Yöntemlerinin Kullanımı / Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim BİLİK	20
Serahsî'de Kıyas Kavramı ve İstihsân Mukabilinde Kullanımları / Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin KORUCU	22
<i>el-Mebsut</i> Eserinde İmam Serahsinin Farklı İctihadlara Yaklaşımı / Doç. Dr. Ahmet NİYAZOV	23
Hanefilere Göre Tüketim İsrafının Ölçüleri (Serahsî Örneği) / Dr. Abdullah ÇAKIR	24
Özbekistan'da İmam Serahsî Üzerinde Yapılmış Çalışmalar / Doç. Dr. Otabek MUKHAMMADIEV	25
Özbekistan Elyazma Fonlarında Saklanan "el-Mebsut" Eserinin Nüshaları / Doç. Dr. Amonov MEKHROJİDDİN UZBEKOVİCH	26
Bir Osmanlı Kadısı Kefevî'nin <i>Ketâib</i> 'inde İmam Serahsî / Doktorant Hasan GÜÇLÜ	27
Serahsî Özelinde Fıkıh Literatüründe <i>Mebsût</i> Yazma Geleneği / Doç. Dr. Sefa ATİK	29
Miladi İkinci Bin Yılın Başı ile Sonunda Yaşamış İki Hanefi Âlim Tarafından Yazılan <i>el-Mebsût</i> ve <i>İ'lâu's-sünen</i> Adlı Eserlerde Hadis Kullanımı: Ortak Yönler-Farklılıklar / Doç. Dr. Mahmut YAZICI	30
Serahsî'nin <i>el-Mebsût</i> Adlı Eserinin Tefsir Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme / Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cihad BAKKAL	32
Serahsî'nin Fıkıh Kaynakları / Dr. Öğr. Üyesi Ünal Şahin	34
Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) <i>el-Mebsût</i> 'taki Fikhî Rivayetlerine Serahsî'nin Yaklaşımı /	

Doktorant Hacı Mustafa TORUN.....	35
Serahsî'nin Eserlerinde Tefsir Verileri / Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ.....	36
د. ماجد محمد عبده الدالعه / جهود الإمام السرخسي في علم الحديث (رواية ودراية) / دراسة مقارنة تطبيقية في كتابه المبسوط في شرح الكافي/المجلد الأول	37
أ.د محمد الزعبي أبو أسامة - د. يحيى زكريا معابده / دور الإمام السرخسي في ترسيخ أهمية علم الفقه في فهم الحديث والاستدلال به على الأحكام	39
How Do We Know The Prophet Said It? A Comparison Between The Uşûl al-Ĥadīth of Zafar Aĥmad 'Uthmānī and Imām Sarakhsī / Dr. Mansur ALI	41
Serahsî'nin Mebsut'unda Hadis Metin Tenkidi / Dr. Aizada TASHTANOVA	42
Kırgızistan'daki Günümüz Selefilığının "Amel-i Ehli Medine" Anlayışına Karşı "Amel-i Ehli Türkistan" Teriminin İnşası Üzerine Bir Serzeniş (İmam Serahsî Örneği) / Yrd. Doç. Dr. Aitimamat KARİEV	43
Serahsî'de Kelam-Fıkıh İlişkisi /el-Mebsut Örneği / Dr. Öğr. Üyesi Faruk GÜN	44
İmam Serahsî'nin <i>Usûl</i> 'ünde Hüsün-Kubuh Meselesi / Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye ONUK DEMİRCİ	45
Hapishane Kokusu Sinmiş Bir Kitabın İzini Sürmek: Serahsî'nin Dev Eseri <i>el-Mebstû</i> 'un Türkiye'deki Yazma Nüshalarına Dair Bir İnceleme/ Dr. Ali Hakan ÇAVUŞOğLU	46

İmam Serahsî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti, İçinde Bulunduğu Siyasi Ortam ve Hapis Hayatı

Doç. Dr. Osman AYDINLI
Pamukkale Üniversitesi

Özet

400/1009 tarihinde Horasan'ın Serahs şehri veya civarında doğan Şemsü'l-eimme İmam es-Serahsî, ilk çocukluk yılları hariç ömrünün tamamını Buhara, Özkent ve Fergana bölgesinde geçirmiştir. Zamanın en büyük alimlerinden Şemsü'l-eimme Halvânî ve es-Suğdî gibi önemli hocalardan ilim okumuş ve kendinden sonra gelen meşhur birçok alime de hocalık yapmıştır. Eser vermede münbit bir alim olan Serahsî'nin el-Mebcut kitabı başta olmak üzere 10'a yakın eseri olup bunlardan 6 tanesi günümüze ulaşmıştır. Serahsî 466-480/1073-1087 yılları arasında 15 yıla yakın Özkent'de hapis hayatı yaşamıştır. Onun yaşadığı dönemde o bölgede Karahanlılar yönetiminde bulunmaktaydı. Onu hapseden Karahanlı hükümdarı ise Şemsülmülk II. Nasr Han olmuştur. Serahsî'nin niçin hapsedildiğine dair elimizde net bir bilgi olmamakla birlikte onun, devrin hükümdarına söylediği nasihat yollu bir söz veya ilahiyat alanında söylediği bir sözün muhalifleri tarafından çarpıtılarak hükümdara jurnallenmesi sonucu hapsedildiği tahmin edilmektedir. Ancak bu sözün ne olduğu kaynaklarda geçmemektedir. Serahsî, ağır hapis şartları altında 30 ciltlik muazzam eseri el-Mebcut başta olmak üzere diğer birçok eserini, kitap ve defterlerinden mahrum olduğu halde hapiste öğrencilerine yazdırarak ilim dünyasının dikkatlerini üzerine çekmiştir. Son hapis yılları daha rahat bir mekanda geçen Serahsî 480/1087 yılında haptisten kurtulmuş ve ilmi çalışmalarını devam ettirdiği Fergana'nın Merginân şehrinde 483/1090 tarihinde vefat etmiştir.

İmam Serahî'nin *el-Mebsût*'undaki İtikadî Konular Üzerinde Bir Değerlendirme

Doç. Dr. Zaylabidin ACİMAMATOV
Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi

Özet

Şemsü'l-Eimme İmam Serahî en meşhur eseri olan otuz ciltli el-Mebsut'u on beş yıl kaldığı Özgen'deki zindanda kaleme almıştır ve hayatının son dönemini o bölgede geçirerek orada vefat etmiştir. İmam Serahî'nin kabri şu anda coğrafi olarak Feragana vadisinin doğusunda ve Kırgızistan Cumhuriyetinin Oş iline bağlı Özgen şehrinde bulunmaktadır. İmam Serahî'nin bahsettiğimiz el-Mebsut eseri tamamen fıkıh içeriklidir. Şu ana kadar bu eser üzerinde bir çok bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Şu ana kadar bu eserin içeriğindeki itikadî konular üzerinde bir bilimsel çalışma yapıldığına şahid olmadım. Çünkü gerçekten İmam Serahî el-Mebsutunda fıkıh konularına genişçe yer vermiş ve bazı yerlerde itikadî konulara da çok az bile olsa değinilmiştir. Biz bu çalışmamızda İmam Serahî'nin el-Mebsutundaki itikadî konular üzerinde bir değerlendirme yapmaya gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: İmam Serahî, el-Mebsut Özgen, Fergana, İtikad, Fıkıh

الحديث المشهور عند الإمام السرخسي

أ.د. صلاح أبو الحاج

جامعة العلوم الإسلامية / أردن

الملخص

أثبت البحث أن الإمام السرخسي كان أدق في عبارته من عامة الأصوليين وفي مقدمتهم البيهقي، حيث أرجع الشهرة للقبول والعمل من السلف، بخلاف عبارة الأصوليين التي أوهمت أن مرد ذلك لنقل الرجال، ويظهر هذا من خلال النقاط الآتية:

أولاً: الحديث المشهور عند المحدثين:

السنة عند المحدثين على قسمين: متواتر وآحاد.

والآحاد: غريب وعزيز ومشهور.

فالمشهور من أفراد الآحاد إذ يرويه عدد محصور يزيد على اثنين بخلاف العزيز الذي يرويه اثنان والغريب الذي يرويه واحد¹، فتقسيمهم مرده إلى الرجال الرواة والنظر إلى عددهم فحسب.

إذن المشهور عند المحدثين من الآحاد، واعتباره مشهوراً مرجعه إلى الرجال، بحيث أن من يرويه أكثر من اثنين من الرواة، ولم يصل إلى حد التواتر.

ويلاحظ أن تقسيم الحديث عندهم إلى قسمين لا غير، بخلاف الحنفية فإن تقسيم الحديث عند إلى ثلاثة أقسام.

قال الرهاوي²: «اعلم أنه ليس المراد بالمشهور هنا باصطلاح المحدثين: وهو ما رواه ثلاثة فصاعداً؛ لأن ذلك عندنا لا يُسمى مشهوراً...». وهذا التقسيم الثلاثي يقتضي أن يكون عند الحنفية اعتبار لغير الرجال؛ لأن اعتبار الرجال يقتضي أن يكون الحديث على قسمين، فإما أن يكون متواتراً، وهو لا يُلتفت فيه للرجال؛ لأن الرواة فيه لا يحصون في كل طبقة، حتى أفاد خبرهم اليقين، وإما أن يكون ممن يُحصى فلم يصل خبرهم لليقين، بل الظن، فكان خبرهم آحاداً؛ لاعتبار وجود الرواة فيه ممن يتقدّر عددهم ولم يُفد خبرهم علماً.

ثانياً: التعريف الشائع للمشهور عند الحنفية:

عرف المشهور عامة كتب أصول الحنفية: ما كان من الآحاد في الأصل، ثم انتشر فصار ينقله قوم لا يتوهم تواطؤهم على الكذب، وهم

القرن الثاني بعد الصحابة رضي الله عنهم، ومن بعدهم³.

وُسُمي بذلك لوضوحه، وُسُمي المستفيض، يقال: استفاض: أي شاع، وخبر مستفيض: أي منتشر بين الناس؛ لاشتهاره، من فاض الماء يفيض فيضاً⁴.

1 ينظر: عبد الحي اللكنوي، ظفر الأمان بشرح مختصر الشرف المرجاني، حلب، مكتب المطبوعات الإسلامية، 1416هـ، ص 6967.

2 في: بحبي الرهاوي، حاشية الرهاوي على شرح المنار، در سعادات، مطبعة عثمانية، 1315هـ، ج 2، ص 619.

3 ينظر: البيهقي، علي بن محمد بن محمد البيهقي (ت: 482هـ)، أصول البيهقي، دار الكتاب الإسلامي، ج 2، ص 368، وحافظ الدين عبد الله بن أحمد النسفي (ت: 701هـ)، المنار في أصول الفقه، در سعادات، 1326هـ، ج 2، ص 618.

4 ينظر: الرهاوي، الحاشية، ج 2، ص 618.

وإنما كان الاعتبار للاشتهار في القرن الثاني والثالث، ولا عبرة للاشتهار في القرون التي بعد القرون الثلاثة؛ لأنَّ عامة أخبار الآحاد اشتهرت بعد القرن الثالث، ولا تُسَمَّى بسبب ذلك مشهورة، فلا يجوز بها الزيادة على الكتاب، مثل: خبر الفاتحة والتسمية في الوضوء وغيرها¹. فالظاهر من هذا التعريف للمشهور مرده للرجال، حيث أنه في الطبقة الأولى كان آحاداً، ثم تواتر نقله من جهة الرجال في الطبقات الأخرى.

ولو اعتبرنا هذا الفهم الذي يفيد ظاهر عبارة كتب أصول الحنفية، لم يسلم لهم حديث مما يذكرون أنه مشهورٌ في كتب الفروع والأصول؛ لأن هذا شرط يكاد أن يكون مستحيلاً تطبيقه من جهة نقل الرجال، ولم تُعرف كتبٌ اشتغلت بأن تجمع الحديث المشهور على هذا الوصف. وبالتالي هذه التعريف للمشهور على هذا نحو ليس واقع يطبق فيه، من كتب الأصول أو الفروع أو الحديث، وإنما بقي كلاماً نظرياً لا يؤيده شيء عمليّ في الواقع.

ولم يقتصر الأمر على هذا في هذا الزمان بسبب كثرة الاشتغال بالحديث، والاحتجاج به، حيث أثر عدم فهم فكرة المشهور عند الحنفية، لأضعفت الاستدلال عند الحنفية، فلم نعد نحتج لمسائلهم بطريقتهم، في التعامل مع الحديث؛ لعدم القدرة على فهمها، وصارت الطريقة المعتمدة في الحكم على الحديث هي طريق المحدثين، مما جعل أدلة الحنفية في عامة مسائلهم ضعيفة، ليس لضعفها في حقيقة الأمر، إنما لاستخدام أصول غيرهم في الحكم على مسائلهم.

والناظر لأصل الخلل في تعريف المشهور عند الحنفية، فإنه يجده جاء من كتاب «أصول البيهقي»، الذي يُعدّ العمدة في كتب أصول الحنفية، وكل ما جاء بعده تبع له في الأصول، حيث انكب العلماء على شرح كتاب واختصاره؛ لذلك كان مدار الأصول عند الحنفي مرجعه له.

وكان هذا التعريف الموهوم المنقول في كتب الأصول هو الذي عرف به، وصاروا ينقله عامة كتب الأصول ويفهمونه بطريقة مخلوطة من جعل الحديث المشهور المراد لنقل الرجال.

وإن كان في ظنيّ أن مقام البيهقي أكبر من أن يكون الفهم عنده هكذا، لكن عبارته كانت موهمة لذلك؛ لذلك كان الواجب تأويل عبارة: «ثم انتشر فصار ينقله قوم لا يتوهم تواطؤهم على الكذب وهم القرن الثاني بعد الصحابة»² على النحو الآتي: بمعنى قبولهم له وعملهم به فشاعت روايته بينهم؛ لأن البحث في المشهور مداره على العمل والقبول، وليس على الرواية. وهذا يبين لنا سبب اختلاف الحنفية عن المحدثين في تقسيم الحديث إلى ثلاثة أقسام:

1. المتواتر، ولم يكن النظر فيه للرجال لكثرة عددهم، وإنما إفادة الخبر لليقين.

2. المشهور، ولم يكن الاهتمام فيه برجال، وإنما بالعمل والقبول؛ لأن رواته آحاد، لكن تلقي العلماء له بالقبول رفع من رتبته فصر في حيز التواتر.

3. الآحاد، وكان الالتفات له للرجل من النقل والثبوت والصحة.

وبالتالي اهتمام الحنفية بالعمل والقبول من السلف من الصحابة والتابعين هو الذي أنتج عندهم قسماً جديداً اعتمدوا في أمهات مسائل وقواعدهم وأبوابهم عليهم.

وهذا متوافق مع مسلك الحنفية من اعتبار العمل من الصحابة وكبار التابعين في بناء مذهبهم كاملاً وفي تقرير أصولهم؛ لأنه يُعدّ مذهباً صنّع من عمل وقول الصحابة رضي الله عنهم بنقل مدرسة الكوفة مذهباً فقهياً، ومن لم يلتفت لهذه النكبة لن يكون قادراً على فهم مذهب الحنفية وأدلتهم.

ثالثاً: تعريف المشهور عند السرخسي:

¹ ينظر: عبد العزيز بن أحمد البخاري (ت:730هـ)، كشف الأسرار شرح أصول البيهقي، دار الكتاب الإسلامي، ج2، ص368، ومحمد علاء الدين الحصني (ت: 1088هـ)، إفاضة الأنوار على متن أصول المنار، مصر، مطبعة مصطفى البابي الحلبي، 1399هـ، (ط1)، ص178، ومحمد بن إبراهيم الحلبي ابن ملك، أنوار الحلك على شرح المنار، در سعادات، مطبعة عثمانية، 1315، ج2، ص618-619.

² ينظر: أصول البيهقي: 1: 152.

عرفه السرخسي¹: «كل حديث نقله عن رسول الله ﷺ عدد يتوهم اجتماعهم على الكذب، ولكن تلقته العلماء بالقبول والعمل به فباعترار الأصل هو من الآحاد وباعتبار الفرع هو متواتر».

فهذا التعريف من السرخسي صريح جداً في اعتبار العمل والقبول، ونفي اعتبار الرواية والرجال، ولو كان الاعتماد من كتب أصول الحنفية على أصول السرخسي لم يقعوا في هذه المشكلة، ولم يفهموا هذا الفهم الخاطيء لمعنى المشهور. وهذا هو المقصد الأساسي من البحث تصويب الفهم المخلوط للمشهور من كلام السرخسي.

رابعاً: كلام السرخسي في ثبوت الشهرة بالعمل والقبول:

وللسرخسي عبارات عديدة تدلّ على أن الحديث يعد من المشاهير بعمل السلف وقبولهم للحديث، ومنها:

1. قال السرخسي²: «الجواب على ما اختاره أكثر مشايخنا رحمهم الله أن تخصيص العام الذي لم يثبت خصوصه ابتداء لا يجوز بالقياس (وخبر الواحد) وإنما يجوز ذلك في العام الذي ثبت خصوصه بدليل موجب من الحكم مثل ما يوجب العام وهو خبر متأيد بالاستفاضة أو مشهور فيما بين السلف أو إجماع فعند وجود ذلك يتبين بالقياس وخبر الواحد ما هو المراد بصيغة العام بعد أن خرج من أن يكون موجبا للحكم فيما يتناوله قطعاً».

2. قال السرخسي³: «وهذا الحديث يرويه رجلان من الصحابة رضي الله عنهما، ابن عباس وجابر رضي الله عنهما، وهو مشهور بلغة العلماء بالقبول، والعمل به، ومثله حجة يجوز به الزيادة على كتاب الله تعالى عندنا».

3. قال السرخسي⁴: «وهذا حديث مشهور تلقته العلماء بالقبول والعمل به، ولشهرته بدأ محمد ببعضه كتاب البيوع، وبعضه كتاب الإجازات، وبعضه كتاب الصرف، ومثله حجة في الأحكام تجوز به الزيادة على الكتاب عندنا، ودار هذا الحديث على أربعة من الصحابة: عمر بن الخطاب وعبادة بن الصامت وأبي سعيد الخدري ومعاوية بن أبي سفيان».

4. قال السرخسي⁵: «وهذا حديث طويل بدأ ببعضه كتاب النكاح، وبعضه كتاب الإجازات، وهو مشهور تلقته العلماء بالقبول وبالعلم به».

5. قال السرخسي⁶: «والخبر وإن كان من أخبار الآحاد، فهو مشهور، وقد تأكد باتفاق الصحابة رضي الله عنهم، إنما العمل به في زمن عمر رضي الله عنه، فإنه جعل حد الشرب ثمانين سوطاً من هذا الحديث؛ لأنه لما ضربه كل رجل منهم بنعليه كان الكل في معنى ثمانين جلدة، والإجماع حجة موجبة للعلم، فيجوز إثبات الحد به».

6. قال السرخسي⁷: «وهذا حديث مشهور تلقته العلماء بالقبول والعمل به، ونسخ الكتاب جائز بمثله عندنا؛ لأن ما تلقته العلماء بالقبول والعمل به كالمسموع من رسول الله ﷺ، ولو سمعناه يقول لا تعملوا بهذه الآية، فإن حكمها منسوخ لم يجز العمل بها، ولأجل شهرة هذا الحديث بدأ الكتاب به».

7. قال السرخسي⁸: «وأما الغريب المستنكر، فإنه يخشى المأثم على العامل به، وذلك نحو خبر القتل في القسامة وخبر القضاء بالشاهد واليمين؛ لأنه مخالفٌ لظاهر القرآن، وقد ترك العلماء في القرن الأول والثاني العمل به، فبه يقرب من الكذب، كما أنّ المشهور يقرب من الصدق

1 في أصوله: 1: 291.

2 في أصول السرخسي: 1: 142.

3 في المبسوط: 4: 195.

4 في المبسوط: 12: 110..

5 في المبسوط: 15: 75.

6 في المبسوط: 24: 30.

7 في المبسوط: 27: 143.

8 في أصول السرخسي: 1: 294.

بتلقيهم إياه بالقبول والعمل به، فكما يخشى المأثم هناك على ترك العمل به لقربه من الصدق، فكذلك يخشى على من يعمل بالغريب المستنكر لقربه من الكذب والثابت بمثله مجرد الظن، ومن الظن ما يأثم المرء باتباعه».

Serahsî'nin *Şerhu Ziyâdâtî'z-Ziyâdât* Adlı Eserinin Fıkıh Literatüründeki Yeri

Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY
Sakarya Üniversitesi

Özet

Bu bildiri ana tema olarak Serahsî'nin, Hanefî mezhebinin kurucu imamlarından Muhammed eş-Şaybanî'ye atfedilen *Ziyâdatü'z-Ziyâdât* adlı eserine yazdığı şerhin fıkıh literatüründeki yeri ve önemi ele alınacaktır. Müellif Serahsî'nin anılan şerh çalışması Hanefî geleneğinde *Şerhu Ziyâdâtî'z-Ziyâdât* veya diğer adıyla en-Nüket olarak bilinmekte, çağdaş literatürde genellikle kendisine iki isim birlikte olarak en-Nüket: *Şerhu Ziyâdâtî'z-Ziyâdât* şeklinde atıf yapılmaktadır. Serahsî'nin bizzat kendisi de eserin girişinde imlâ etmeye başladığı eser için Nüketü *Ziyâdâtî'z-Ziyâdât* tabirini kullanmaktadır.

Belirttiğimiz gibi Serahsî'nin bu eserinde üzerine şerh çalışması yaptığı kaynak metin ise Hanefî mezhebinin kurucu fakihlerinden İmam Muhammed'e ait *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* adı eserdir. Hiç şüphesiz bu şerhin Serahsî tarafından kaleme alınmış olması onu başlıbaşına önemli kılan hususiyetlerden birisidir. Ama onun önemi bir başka açıdan ve belki de daha fazla olarak şerhe konu edilen ana metin ve onun müellifinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Serahsî'nin bu eserinin fıkıh literatüründeki yerini belirlemek için öncelikle Muhammed eş-Şeybanî'nin ve onun anılan eserlerinin Hanefî mezhebinin oluşumu ve kurumsallaşmasındaki rolünü belirlemek, bu çerçevede özellikle de *Ziyâdât* ve *Ziyâdtü'z-Ziyâdât* adlı eserlerinin mahiyeti ve mezhep literatürü içindeki yerini ortaya koymak büyük önem taşımaktadır.

Bu çerçevede bildiri önce İmam Muhammed'in birçok eseri içerisinde mezhebin tedvini, tasnifi ve kurumsallaşmasında ayrı bir yeri olan zâhirü'r-rivâye eserlerine kısaca değinilecek, bunlar içerisinde özellikle *Ziyâdât* ve *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* adlı eserlerin mahiyetleri, muhtevaları, mezhep literatürü içindeki konumları ve bunlar üzerine yapılan çalışmalar hakkında ana hatlarıyla bilgi verilecektir. Daha sonra Serahsî'nin kısaca en-Nüket olarak bilinen *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* şerhi metot ve muhteva olarak özel ve ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulacaktır. Eser önce, onun genel tanıtımı ve metodu yönüyle ele alınacak, bu bağlamda eserin ismi, müellife aidiyeti, telif süreci, hacmi, yazma ve matbu nüshaları, bab ve fasılları, ayrıntılı konu başlıkları, kaynakları, telif yöntemi, üslubu, müellifin diğer eserleri, diğer şerhler ve diğer Hanefî eserleri arasındaki yeri gibi konular üzerinde durulacaktır. Eserin muhteva tahlilinin yapılacağı ikinci kısımda ise eserde işlenen ana konuların nispeten detaylı bir dökümü verildikten sonra seçilecek birkaç örnek mesele üzerinden müellifin konuları nasıl ele aldığı ayrıntılı olarak tahlil edilecektir.

Serahsî'nin *Şerhu'l-Câmi's-sağîr*'inin Hanefi Fıkıh Literatüründeki Yeri

Dr. Öğr. Üyesi Hatice BOYNUKALIN ŞENKARDEŞLER
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

Özelde Hanefi mezhebinin genelde ise fıkıh tarihinin öne çıkan sembol isimlerinden *Mebisûl* sahibi Şemsüleimme Serahsî'nin (483/1090) önemli eserlerinden biri de *Câmi'u's-sağîr* şerhidir. Yaşamının en az 14 yılını hapiste geçirmesi dolayısıyla eserlerinin büyük bir kısmını burada yazan Serahsî'nin *Şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*'ini de bu koşullarda ve *el-Mebisûl* ile eş zamanlı olarak öğrencilerine imlâ ettirdiği düşünülmektedir.

Serahsî, *Câmi'u's-sağîr* ile birlikte Hanefi mezhebinde zâhirü'r-rivâye olarak adlandırılan ve temel metinler olarak kabul edilen eserlerin tamamına şerh yazmış; eserlerinde Hanefi mezhebindeki fikhî görüş ve delilleri olabildiğince geniş bir biçimde ele alarak mezhebin fıkıh mantığını ortaya çıkarma konusunda büyük bir başarı elde etmiştir. İlaveten, fikhî mesail ile ilgili açıklamalarında sırf rivayete dayanmayan akılcı izahlar ile birlikte orijinal pek çok kavramlaştırmaya imza atması onu Hanefi fıkıh düşüncesinde müstesna bir yere oturtmuştur. Bu yönüyle Serahsî, tabakat-ı fukaha literatüründe “meselede müctehid” sınıfına dâhil edilen nadir isimlerden biri olmuştur. İmam Ebû Hanîfe ile birlikte İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in üzerinde ittifak ettiği fikhî görüşleri bir araya getirmesi bakımından Hanefi mezhebinin temel çizgisinin şekillenmesinde önemli bir role sahip bulunan *Câmi'u's-sağîr*'in böyle bir zihin tarafından şerh edilmesi ayrı bir önem taşır. Buna rağmen Serahsî'nin bu eserine Hanefi mezhebi literatüründe beklenildiği kadar atıf yapılmamıştır.

Şerhu'l-Câmi'i's-sağîr Prof. Dr. Ertuğrul Boynukalın tarafından tahkik edilmiştir. Tahkik esnasında Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan ve esere ait bilinen tek nüsha olan Bağdatlı Vehbi Efendi adına kayıtlı nüsha esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hanefi, İmam Muhammed, Câmi'u's-sağîr, Serahsî, Şerhu'l-Câmi'i's-sağîr

“Damânu’l-uhde” Kavramı Örneğinde *el-Câmi’u’s-sağîr* Şârihi Olarak Serahsî

Dr. Öğr. Üyesi İrfan İNCE
Marmara Üniversitesi

Özet

Serahsî (ö.483/1090) fûrû ve usûl ilmi üzerine kaleme aldığı eserler mezhebin öğretisini hukuk tekniği ve hukuk teorisi açısından açıklamaya çalışan bir iradeyi gösterir. Bu yöndeki çabalarının aynı zamanda inşa edici bir karaktere sahip olduğu söylenebilir. Serahsî’nin düşüncelerinin tevarüs ettiği ilmi gelenekle ilişkisi, onun Hanefî hukuk öğretisine katkıları ve özgünlüğünün tam olarak değerlendirilebilmesi, Serahsî öncesi Hanefî fikhî ve literatürünün detaylı çalışmalarla incelenmesiyle mümkün olabilecektir. Her ne kadar Serahsî öncesine ait bazı önemli eserlerin günümüze ulaşmamış veya henüz tespit edilememiş olması bu konuda aşılması zor engeller olarak görülse de konuya yönelik gittikçe artan akademik ilgi sayesinde bilgilerimiz her geçen gün artmaktadır.

Serahsî ile aynı öğrenim halkalarında yer alması ve mukayese edilebilir eserler kaleme almış olması yönüyle Pezdevî’yle (ö. 482/1089) karşılaştırıldığında, her ikisinin kaleme aldıkları şerhlerde aynı meseleleri açıklarken yaptıkları fikhî temellendirmelerdeki benzerliklerin ortak bir kaynak ve öğrenim-bilgi aktarım ağına işaret eder nitelikte olduğu açıkça görülebilir. Benzer şekilde farklılıklar ise yer yer mevcut açıklamalara yönelik bir eleştiri, özgünlük arayışı, aktarılan öğretinin uygulama ile bağlantısının kesilmiş olmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Serahsî’de bunun her biri için örnekler bulabilmek mümkündür. Bu örneklerin incelenmesi bize Serahsî’nin tevarüs ettiği ve katkıda bulunduğu fikhî düşüncesindeki yerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Serahsî’nin “damânu’l-uhde” kavramıyla ilgili açıklamaları, halihazırda ulaşılabilen kaynaklar ölçeğinde, onun hakkında yeterli bir bilgi bulunmayan bir fikhî kavramının anlamıyla ilgili özgün bir açıklama teşebbüsü olarak incelenebilir.

Damânu’l-uhde kavramı İmam Muhammed’in el-Câmi’u’s-sağîr adlı eserinde “[Ebû Hanîfe] bir köle satın alan ve bir [başka] adamın [bunun] uhde[si]ne teminat (damân) verdiği bir adam hakkında, uhde teminatı (damânı) batıldır, dedi” şeklinde kısa bir mesele şeklinde geçer. Damânu’l-uhde meselesi bu haliyle İmam Muhammed’in eserleri içinde yalnızca el-Câmi’us-sağîr’de yer almış olması sebebiyle “havâs” meselelerden biri olarak nitelenir. Mesele Kudûrî’nin (ö. 428/1037) şerhinden takip edilebildiği kadarıyla Kerhî’nin (ö. 340/952) veya Hâkim Şehîd’in (ö. 334/945) muhtasarlarında yer almaz. Tahâvî (ö. 321/933) ise muhtasarında meseleyi “Ebû Hanîfe şöyle dedi: Damânu’l-uhde batıldır” şeklinde nakleder. Kavramın içeriğiyle ilgili en erken açıklamayı Tahavî belge yazımı kurallarını incelediği eserlerinden eş-Şurût el-kebîr adıyla bilinen eserinde Ebû Hanîfe’den naklettiği bir rivayet üzerinden açılar.

Tahâvî’nin verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Ebû Hanîfe’nin batıl olarak nitelendiği teminatla kastedilen, hukuk uygulamasında veya insanlar arasındaki işlemlerde var olan özel bir teminat işlemi değil, anlaşmazlık durumunda satış işleminin ve anlaşma

şartlarının ispatını temelde alıcı açısından güvence altına almak için düzenlenen belgelerde özensizce kullanılan bir ifadenin, yargıya intikal eden anlaşmazlık durumunda, belgenin düzenlenmesiyle amaçlanan hukuki sonucu geçersiz kılacak bir unsura dönüşebileceğine yönelik bir uyarıdır ve bu yönüyle belge yazımında dikkat edilmesi gereken bir hususa işaret eder. Tahavî'nin muhtasarına şerh yazan Cassâs (ö. 370/981), Ebû Hanîfe'nin damânu'l-uhde ile ilgili sözünün bağlamının belge yazımıyla ilgili olduğuna işaret eder ve "uhde"yi Tahavî'nin açıklamalarına uygun bir şekilde "satım akdi için kaleme alınan belge (kitâbu'ş-şirâ)" şeklinde açıklar.

Cassâs'tan sonra kavramla ilgili açıklama yapan en erken kaynak Serahsî'dir (ö.483/1090). Serahsî kavramı el-Mebsût'un vekâlet bölümü girişinde aralarındaki ilişkiye işaret ederek açıkladığı satım akdinde sıklıkla zikredilen şartlar olan "derek" ve "halâs" kavramlarıyla birlikte "uhde" şartı şeklinde kullanır. Pezdevî (ö. 482/1089) el-Câmi'u's-sağîr şerhinde "damânu'l-uhde meselesini" zikreder ancak kavramla ilgili açıklama yapmaz. İsbîcâbî (ö. 500/1099) Tahavî'nin muhtasarı üzerine kaleme aldığı şerhte kısa bir şekilde Tahavî'nin Ebû Hanîfe'den nakline atıfta bulunur, ancak Ebû Hanîfe'nin görüşünü kavramın anlamındaki belirsizlikle temellendirmeye çalışır. Serahsî ise dikkat çekici bir şekilde kesin ifadelerle Tahavî ve Cassâs'ın açıklamalarıyla tam zıt istikamette bir açıklama yapar: "[Kavramın] tefsiri şudur: Bu satıcının elinde olan ve müşterinin onu kendisine teslim etmesini şart koştuğu belgedir". Bu tarihten sonra kaleme alınan metinler ve şerhler Ebû Hanîfe'nin görüşünün temel dayanağını uhde kavramının kelime anlamının belirsizliği veya bu sonucu doğuracak çok anlamlılık şeklinde açıklamaya çalışır. Kavramla ilgili artık yerleşik hale gelen bu kabulde Serahsî'nin açıklaması İsbîcâbî'nin teklif ettiği belirsizliğin sebebi olan muhtemel anlamlar kümesindeki yerini muhafaza eder ve daha sonra buna diğer ihtimaller eklenir. Uzun bir süre ardından İbn Hümâm (861/1457), Hidâye metninde Serahsî'nin açıklamasını kavramın muhtemel anlamlarından biri olarak zikreden Merğînânî'ye (ö. 593/1197), Cassâs'a atıfla itiraz eder, ancak hükmün belirsizlik üzerine temellendirilmesinde onu destekler.

Tebliğde, Serahsî'nin kaynak vermeden yaptığı açıklamalar, Tahavî'nin (ö. 321/933) kavramın bağlamı ve anlamıyla ilgili verdiği bilgilerle karşılaştırılacak, Serahsî'nin açıklamalarının muhtemel arka-plan gösterilmeye çalışılacaktır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için satış anlaşması belgelerinin yapısı, ilgili noter uygulamaları ve ortaya çıkardığı sorunlarla ilgili kısa bilgi verilecek, bu şekilde kavramla ilgili açıklamaların sürekliliği ve Serahsî'nin yeri gösterilmeye çalışılacaktır.

شرح كتاب الكسب للسرخسي وآراؤه في الاقتصاد

أ.د. أحمد شحادة علي أبو سرحان

الجامعة الأردنية

الملخص

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على النبي الأمين، وعلى آله وصحبه أجمعين، وبعد، فإن التراث الإسلامي زاخر بالكتب التي تؤصل للاقتصاد الإسلامي وفكره، سواء ما كان منها مستقلاً بهذا الموضوع أم مبثوثاً في ثنايا كتب الفقه ومدوناته، ومن هذه الكتب: كتاب شرح الكسب للسرخسي، وقد جاء هذا البحث متناولاً لهذا الكتاب ومستعرضاً آراء السرخسي في الاقتصاد ضمن مبحثين: المبحث الأول: التعريف بكتاب الكسب وشرحه ومؤلفيهما وفيه مطلبان: المطلب الأول: التعريف بكتاب الكسب ومؤلفه وفيه فرعان: الفرع الأول: التعريف بكتاب الكسب، الفرع الثاني: التعريف بمؤلف كتاب الكسب. المطلب الثاني: التعريف بكتاب شرح الكسب ومؤلفه وفيه فرعان: الفرع الأول: التعريف بكتاب شرح الكسب، الفرع الثاني: التعريف بمؤلف كتاب شرح الكسب. المبحث الثاني: الآراء الاقتصادية للسرخسي في كتابه شرح الكسب وفيه ثلاثة مطالب: المطلب الأول: الآراء الاقتصادية للسرخسي في الإنتاج وفيه ستة فروع: الفرع الأول: تعريف الكسب وحكمه وفضله، الفرع الثاني: في الكسب معنى المعاوضة على القرب والطاعات، الفرع الثالث: نوعا الكسب من حيث الحل والحرمة، الفرع الرابع: أنواع الكسب، الفرع الخامس: إباحة المكاسب الدينية، الفرع السادس: جواز الكسب لجمع المال. المطلب الثاني: الآراء الاقتصادية للسرخسي في التوزيع وفيه ستة فروع: الفرع الأول: وجوب إطعام المحتاج، الفرع الثاني: وجوب السؤال عند الاضطرار إذا لم يقدر على الكسب، الفرع الثالث: ثبوت الأجر على نفقة المؤمن على نفسه وأهله وغيرهم، الفرع الرابع: أفضلية المعطي على الآخذ، الفرع الخامس: صفة الفقر أعلى من صفة الغنى، الفرع السادس: الصبر على الفقر أفضل من الشكر على الغنى. المطلب الثالث: الآراء الاقتصادية للسرخسي في الاستهلاك وفيه ثلاثة فروع: الفرع الأول: إشباع الحاجات الأساسية (الطعام، والشراب، واللباس، والسكنى)، الفرع الثاني: تحقيق الرفاهية، الفرع الثالث: ضوابط الاستهلاك. مشكلة البحث وأسئلته: تبرز مشكلة البحث في الإجابة عن السؤال التالي: ما الآراء الاقتصادية للسرخسي في كتابه شرح الكسب؟ من خلال ما يلي:

ما القيمة العلمية لكتاب شرح الكسب، وما منهجية السرخسي فيه؟

ما الآراء الاقتصادية للسرخسي في الإنتاج؟

ما الآراء الاقتصادية للسرخسي في التوزيع؟

ما الآراء الاقتصادية للسرخسي في الاستهلاك؟

أهداف البحث: ويهدف هذا البحث إلى النقاط التالية: إبراز المكانة العلمية لكتاب شرح الكسب، وتحليل منهج السرخسي فيه، ومعرفة الآراء الاقتصادية للسرخسي في الإنتاج، والوقوف على الآراء الاقتصادية للسرخسي في التوزيع والاستهلاك. أهمية البحث: تتبع أهمية هذا البحث من أهمية كتاب شرح الكسب للسرخسي نفسه: فهو من الكتب المتقدمة في الاقتصاد الإسلامي، فتمس الحاجة إلى إظهار قيمته، واستخراج منهج السرخسي فيه. كما تظهر أهميته في حاجة الباحثين في الاقتصاد الإسلامي إلى معرفة الآراء الاقتصادية للسرخسي في شتى أبواب الاقتصاد: الإنتاج، والتوزيع، والاستهلاك.

منهجية البحث: اتبعت في هذا البحث المنهج الاستقرائي باستقراء الآراء الاقتصادية للسرخسي في هذا الكتاب، والمنهج الوصفي بنقل الآراء الاقتصادية للسرخسي كما عبر عنها في كتابه، والمنهج التحليلي بتحليل الآراء الاقتصادية للسرخسي وربطها بالمفاهيم الاقتصادية الحديثة. النتائج المتوقعة: من المتوقع أن يخلص البحث إلى جملة من النتائج منها: أن كتاب شرح الكسب ذو قيمة علمية عالية حيث يعد شرحاً لأول كتاب ظهر في الكسب، وظهرت منهجية السرخسي في تحليله وشرحه لكتاب الكسب بأسلوب سهل واضح العبارة بين المعنى، وبسط

الخلاف وبيان القول الراجح عند الحنفية، والانتصار له من القرآن الكريم، والسنة النبوية الشريفة، وآثار الصحابة رضي الله عنهم، والمعقول، والرد على المخالفين، ودحض أدلتهم بالنقل والعقل. وأن للسرخسي آراء اقتصادية في شتى أبواب علم الاقتصاد (الإنتاج، والتوزيع والاستهلاك)، فمن آرائه في الإنتاج: فرضية طلب الكسب على كل مسلم، وأن في الكسب معنى المعاونة على القرب والطاعات، وأن التفرغ للعبادة أفضل من الاشتغال بالكسب بعد أن يكتسب المرء ما لا بد منه، وأن المكاسب تتنوع إلى إجارة وتجارة وزراعة وصناعة وكلها مباحة مع أفضلية الزراعة على التجارة، وأن المكاسب المشروعة سواء أكانت نفيسة أم دنيئة فهي في الإباحة سواء، وجواز الكسب لجمع المال مع كون السلامة الامتناع عن ذلك. ومن آرائه في التوزيع: وجوب إطعام المحتاج، ووجوب السؤال عند الاضطرار إذا لم يقدر السائل على الكسب، وثبوت الأجر للمؤمن في نفقته على نفسه وأهله وغيرهم، والمعطي أفضل من الآخذ، وصفة الفقر أعلى من صف الغنى، والصبر على الفقر أفضل من الشكر على الغنى. ومن آرائه في الاستهلاك: وجوب إشباع الحاجات الأساسية من طعام وشراب ولباس وسكنى، وإباحة تحقيق الرفاهية المشروعة كالتجمل بلبس أحسن الثياب وأجودها والترخص في التنعم والنيل من اللذات مع التحرز عن ارتكاب المحظورات والمحافظة على أداء الفرائض، وأن الاستهلاك مقيد بضوابط كحرمة الإسراف في الطعام والشراب واللباس وحرمة المخيلة والتفاخر، وعدم جواز استهلاك المحرمات كلبس الحرير.

وأوصى البحث بدعوة الباحثين الشرعيين إلى دراسة الآراء الاقتصادية للفقهاء القدامى وبيان سبقهم لعلماء الاقتصاد الوضعي في التنظير للاقتصاد، ودراسة الآراء الاقتصادية للسرخسي في كتبه الأخرى كالمبسوط، ودعوة القائمين على كليات الاقتصاد الوضعي في الجامعات الإسلامية إلى تبني آراء الفقهاء القدامى في الاقتصاد وتضمينها في المقررات الدراسية ليقف الطالب على عظيم التراث الفقهي الإسلامي وسبقه للاقتصاد الوضعي.

الكلمات المفتاحية: الإمام السرخسي، شرح كتاب الكسب، الفكر الاقتصادي الإسلامي، الإنتاج، الاستهلاك، التوزيع، الفقه

الإسلامي.

Serahsî'nin el-Mebsut Eseri Çerçevesinde İslam Ceza Hukunda Kadına Özgü Hükümler

Doç. Dr. Mübariz CAMALOV
Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü

Özet

İslam hukukçuları cezaların uygulanmasında ilkesel olarak kadınla erkek arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Fakat özellikle kısas ve diyetlerde kadına özgü hükümler bulunmaktadır. Bunun dışında konuyla ilgili şaz kabul edilen çok sayıda görüş de mevcuttur. Bu konularda Hanefi mezhebinin de sıklıkla yalnız kaldığı malumdur. Meselenin Serahsî'nin el-Mebsut adlı eseri çerçevesinde incelenmesi düşünülmektedir. Serahsi el-Mebsut adlı eserinde suç ve ceza konularına geniş yer vermiş, kadına özgü hükümleri de yeri geldikçe ele almıştır. Yaralama cinayetlerinde kadına erkeğin diyetinin yarısının ödenmesi, doğum yaptıktan sonra celde cezasına çarptırılacak ise lohusalık dönemini geçirmesinin beklenmesi, zina ikrarında bulunup muhsan olduğunu inkâr eden kimsenin durumu, aynı zamanda kadının lehinde gelişen durumlardan şahitlerden birinin şahitlikten çekilme kararı üzerine zina cezasının uygulanmaması hükmü, şüphe üzerine hadlerin düşmesi ve sair konular Serahsî'nin suçu önleyici tarzda tedkik ederken kadınla ilgili belirttiği hükümlerdir. Kadına özgü bu hükümlerin paradigmatik bir yaklaşımın sonucu olup-olmadığı araştırmanın amacı olarak düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Serahsi, *el-Mebsut*, ceza hukuku, kadın, hüküm, kısas, diyet

Serahsî'nin *es-Siyer* Şerhinde Gayr-i Müslimlerle İlişkiler

Dr.Öğr.Üyesi Kadir SAYIM
Trabzon Üniversitesi

Özet

Günümüzde uluslararası hukukta kabul görmüş pek çok devletler hukuku esaslarının İslam Hukuku içerisinde asırlar öncesinden ele alındığını ve tartışılıp uygulandığını bugün ehl-i insaf pek çok taraflı-tarafsız araştırmacı ifade etmektedir. Bu anlamda dünya tarihindeki belki de mufassal şekilde ele alınmış ilk müstakil devletler hukuku kitabı olan ve müellifine devletler hukukunun kurucusu unvanını kazandıran¹ İmam Muhammed'in *es-Siyerü's-Sağir* ve *es-Siyerü'l-Kebir* adlı iki kitabı sadece İslam Hukuku alanında çalışan kimselere değil, İslami fetihler vb. yollarla batı hukukuna da tesir ederek onlar için de yol gösterici olmuştur ki son dönemde bu hususu ispat sadedinde pek çok çalışma yapılmaktadır.²

Mezkûr kitaplar asırlar boyunca gerek ulema mabeyninde gerek de hukema indinde şayan-ı iltifat olmuş ve bu anlamda üzerlerine pek çok çalışma yapılmıştır.³ Bunların en meşhuru ve sonraki çalışmalar için de kaynak konumunda olan, imam Serahsî'nin her iki kitap üzerindeki şerh çalışmalarıdır. İmam Muhammed'in kitabının aslının henüz bulunamadığı göz önüne alındığında bu şerhin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Zira biz devletler hukuku alanında İmam Muhammed yoluyla İmam-ı Azam'ın görüşlerine ancak bu şerhler vesilesiyle ulaşabilmekteyiz.

Buradan hareketle çalışmamızı bir giriş ve iki temel bölüme ayırmayı uygun gördük. Giriş bölümünde Devletler hukuku ile ilgili gerek günümüz anlayışı açısından gerek de İslam Hukuku'nun konumu açısından genel bilgiler verildikten sonra başta Serahsî'nin mezkûr iki kitabı olmak üzere bu konudaki temel literatür üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise birinci bölümde gayr-i Müslimlerle savaş halindeki ilişkiler başlığı altında savaş öncesi, savaş hali ve savaş sonrası muâhedeler/anlaşmalar ve esirler olmak üzere üç konu ele alınacaktır. İkinci bölümde ise savaş dışındaki ilişkiler başlığı altında İslam toplumunda yaşayan müste'menler ve zimmilere dair konular ele alınacaktır. Son olarak da netice ve tavsiye bölümüyle çalışmamızı sonlandıracağız.

¹ Bknz. DİA; *es-Siyerü'l-Kebir* maddesi.

² Geniş bilgi için bakınız *es-Siyerü'l-Kebir*'in İslam Devletler. Hukuku adıyla tercümesinin mukadime bölümü ve DİA'da "SİYER" maddesi.

³ Nitekim Osmanlı devleti döneminde de *es-Siyerü'l-Kebir* Serahsî'nin şerhiyle birlikte padişah 2. Mahmud'un emri üzerine tercüme edilmiş ve Alay müftüleri ve tabur imamaları tarafından askerlere okutturulmuştur

الفكر السياسي عند الإمام السرخسي

د. عصام عبد المولى

جامعة عمان

الملخص

لم يكن كتاب "السير الكبير" الذي خطه الإمام "محمد بن الحسن الشيباني" (189هـ/804م) مفخرةً للخليفة "هارون الرشيد" وحده، بل كان جزءاً من مفاخر الفكر الإسلامي عبر كلِّ العصور؛ منذ تأليفه إلى وقتنا المعاصر، حيث وُضع هذا الفكر السياسي المبكر في فكرته الأسس والمبادئ التي تُحكم العلاقات الدولية؛ في السلم والحرب منذ القرن التاسع الميلادي، وكانت جلَّ هذه المفاهيم غير موجودة البتة في أوروبا في تلك الفترة، بل لم تكن حاضرة إلى عهود متقدمة. وبعبارة أخرى: يُعدُّ الكتاب سبباً إسلامياً علمياً فريداً من حيث كونه أول كتاب على وجه الخليقة في هذا المجال السياسي ذي المرجعية الإسلامية، أبرز بجلاء الأسس العامة للتعامل مع الآخر غير المسلم، تلك الأسس المستقاة من مرجعية النصِّ الشرعي؛ القرآن الكريم، والسنة النبوية، والذي تستنبط القيم والأخلاق الإسلامية النبيلة، وتدور في فلك مقاصد الشريعة الإسلامية، وكلياتها الفقهية، ومن أهمها المقاصد العالية المتعلقة بالعمران، والاستخلاف، والاستعمار المطلوب بالنصِّ الشرعي: "هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا: (هود/61)

نال كتاب "السير الكبير" اهتمام شمس الأئمة السرخسي رحمه الله، فشرح الكتاب خلال عدّة سنوات، إملاءً من حفظه وذاكرته على طلبته وهو في السجن، بعد انتهائه من إملاء كتابه المتوسط. يعدُّ الإمام السرخسي أفرد من اهتم بشرح كتاب "السير الكبير"؛ ولا أدل على ذلك من كون كتاب "السير الكبير" لا يُذكر إلا مقروناً بشرح الإمام السرخسي رحمه الله، بل لا تُعرف المكتبة الإسلامية نسخة من السير الكبير صرفة ومنفصلة عن شرح الإمام السرخسي.

يُظهر للمستعرض لسفر "شرح السير الكبير" البعد السياسي الذي امتاز به الإمام السرخسي؛ إذ لم يقتصر دوره على مجرد شرح المبهمات والدوران حول المفردات، بل تجاوز ذلك من خلال التقد، ومن ثم الاستدراك على صاحب الكتاب الأصلي الإمام الشيباني، وهو بهذا الأمر يُظهر بطريقة غير مباشرة النضج السياسي الذي امتاز به شخصياً.

إنَّ الكتاب الذي أنتجه شمس الأئمة السرخسي مثال واضح من أمثلة "مدرسة الشرح على المتون"، ويُعدُّ السرخسي من أبرز رواد هذه المدرسة العلمية، ذات السبق المبكر على المدارس العالمية ذات الصلة؛ كالمدرسة الفرنسية الحاضرة في علم القانون. وإذا أردنا سرد وظيفة هذه المدرسة المبكرة في الحضارة الإسلامية، فنستقف على عدّة فوائد علمية، يتربّع في قمتها الحفاظ على الهوية الإسلامية، ومرجعيتها الفكرية والثقافية، والفائدة الثانية تظهر في الحفاظ على هوية المدرسة الفقهية ذات الاتجاه الحنفي، وتثبيت دعائمها وأصولها، أما الفائدة الثالثة فهي في المساهمة في الاستمرارية العلمية؛ كلِّ عالم بحسب جهده واجتهاده واهتمامه، ورابع وظائف "مدرسة الشرح على المتون" التوضيح والبيان للنصِّ قيد الدراسة، وهو نصُّ الإمام محمد بن الحسن الشيباني؛ من خلال جهد السرخسي في تفصيل الكلمات المجمّلة، وشرح ما أهم منها، والتدليل على الفكرة المطروحة من القرآن الكريم، والسنة النبوية، وآثار الصحابة، وبيان الخلاصة العلمية المتعلقة بالمسألة المدروسة.

أربع وظائف علمية لهذه المدرسة "مدرسة الشرح على المتون" سيركز عليها في هذا البحث، ومن خلالها سنتلمس ملامح المنهجية العلمية التي سار عليها السرخسي في شرحه للسير الكبير، لبيان أهمية الذي قدّمه وأجزه في هذه المجال السياسي المتعلق بالسلم والحرب، إضافة إلى التركيز على الأبعاد الحضارية والإنسانية في تراث الإمام السرخسي من خلال هذا الشرح القيم. تلك هي أهم الأهداف البحثية التي سيحوم حولها الباحث من خلال ورقة المؤتمر.

إنَّ إملاء السرخسي لشرحه من ذاكرته وحفظه، وهو في محنته وسجنه، يُظهر عظم هذه الشخصية، وقوتها العلمية، والذاكرة الدقيقة التي امتاز بها شمس الأئمة، ويُظهر أيضاً من زاوية أخرى "الموضوعية البحثية" التي تمتع بها صاحبها؛ إذ لم نعر على أثر السجن في أي تحيز

للأفكار التي طرحها من خلال الشرح؛ مع كون الفرصة مواتية لبيان الألم الذي هو منغمس فيه، ولتطويع النصوص في التعامل مع الآخر لإثبات فكرة تنصره ولو بطريقة غير مباشرة؛ لكنه أثبت رحمه الله أن شرحه امتاز بموضوعية دقيقة، لم يتجاوز فيها الحدود الشرعية بأدق تفاصيلها لينصر نفسه فيها، وهذه فكرة أخرى تميّز الكتاب، وتبيّن أهميته العلمية.

وفيما يتعلق بمنهجية البحث، فإنّ مثل هذه الدراسات تقتضي الاعتماد على التحليل الكلي للنصّ قيد البحث والدراسة، إضافة إلى قراءة تحليلية للفترة التاريخية التي وُلد فيها النص؛ لتلمس أبرز الملامح الفكرية والثقافية والسياسية في تلك المرحلة، وبيان أثرها على المؤلف بحدّ ذاته، ومن ثمّ منتجته العلمي.

الكلمات المفتاحية: السير الكبير، شرح السير الكبير، السرخسي السياسي، السياسة الشرعية.

Serahsî'nin *Mebisû*t İsimli Eserinde Devlet Başkanı Olarak Hz. Peygamber

Dr. Öğr. Üyesi Halil ORTAKCI
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Özet

Müslümanlar Mekke döneminde bir devlete sahip değildi. Bundan dolayı söz konusu zaman diliminde dinî bir azınlık olarak yaşamak zorunda kalmışlardı. Bi'setin on üçüncü yılında ise Yesrib'e hicret ederek burada Hz. Peygamber (s) önderliğinde yeni bir devlet kurmuşlardı. Resûlullah'ın (s) Medine'de bir devlet başkanı olarak savaş kararı, yönetici ataması, şehre gelen elçilerle görüşmesi, Mekke'nin fethinden sonra genel af ilan etmesi vb. uygulamaları olmuştur. Serahsî'nin *Mebisû*t isimli eserinde Hz. Peygamber'in (s) bir devlet başkanı olarak yapmış olduğu tasarrufları hakkında çok sayıda bilgi yer almaktadır. Serahsî, siyaseti itikadın değil fikhın konusu olarak görmesi sebebiyle eserine söz konusu rivayetleri almış ve Hz. Peygamber'in (s) devlet başkanlığını bir örnek olarak sunmuştur. Yaşadığı dönem iktidarla istediği biçimde olumlu bir ilişki kuramamış olmasının, Hz. Peygamber'in (s) devlet başkanlığına yönelik rivayetleri eserine derç etmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Böylece Hz. Peygamber'in (s) riyasetini yöneticilere olumlu bir örnek olarak benimsetmek istediği söylenebilir. Buna ek olarak devlet yönetimine dair Resûl-i Ekrem'in söz ve fiillerinden hükümler çıkarmaya gayret etmiştir. Böylece siyasette nebevî bir metot takip edilmesi için teorik zemini oluşturmaya çalışmıştır. Buna ek olarak o, Müslümanların devlete sahip olmadığı Mekke dönemine pek az değinmiştir. Bu anlamıyla *Mebisû*t, İslâm'ın Medine dönemindeki kurumsal yapıya dair çok sayıda rivayeti eserine almıştır. İslâm'ın hukuksal düzeninin büyük ölçüde devletleşmeyle meydana geldiğini ortaya koymuştur. Bu bildiride İmam Serahsî'nin *Mebisû*t isimli eserinde Hz. Peygamber'i devlet başkanı olarak nasıl aktardığı üzerinde durulacaktır. Yaşadığı dönemde yöneticilerle yaşadığı olumsuz tecrübelerin Resûlullah'ın (s) devlet başkanlığına yönelik aktarımlara ne kadar etki ettiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Siyer, Serahsî, Devlet Başkanı

تعليل الأحكام عند الإمام السرخسي

دراسة تأصيلية تطبيقية من خلال كتابيه: الأصول والمبسوط

د. وصفي عاشور أبو زيد

جامعة ابن خلدون باسطنبول

الملخص

حفل المذهب الحنفي بتعليل الأحكام وتلمس حكمها وأسرارها ومعانيها في المصادر الحنفية الفقهية، كما أن الحديث عن التعليل في كتب الأصول معروف ومشهور، وهو ما تجلت آثاره ونتائجه وتطبيقاته في مدونة فقهية وأصولية كبرى في تراثنا الفقهي والأصولي العظيم بما تفخر به أمة الإسلام على سائر الأمم؛ رغم أن الحنفية لم يُسهموا في تشييد نظرية المقاصد التي بنيت على التعليل بوصفه أساسا من أسس هذه النظرية، وإنما كان حديثهم ملحوظا في التعليل الجزئي وبيان المقاصد الجزئية للأحكام الفقهية العملية في كتبهم الفقهية. وكانت للحنفية مدرستان في الأصول: مدرسة خراسان في الشرق التي مثلها علاء الدين السمرقندي، من علماء القرن السادس الهجري، بكتابه: "ميزان الأصول في نتائج العقول في علم الأصول"، والمدرسة الأخرى هي المدرسة العراقية، والتي منها الشاشي (ت: 344هـ) وله كتاب: "الخمسين في أصول الفقه" ويعرف عادة باسم «أصول الشاشي»، وهناك الإمام فخر الإسلام علي بن محمد البزدوي الحنفي (ت: 482هـ)، وله كتاب: "كنز الوصول إلى معرفة الأصول" المعروف دائما بـ "أصول البزدوي"، الذي سار الإمام النسفي على ترتيبه في متنه: "المنار في أصول الفقه".

ومن هؤلاء الأئمة الأحناف: شمس الأئمة محمد بن أحمد بن أبي سهل السرخسيّ الخزرجي الأنصاري (ت 483هـ/1090م)، صاحب التصانيف المشهورة في الفقه والأصول، وصاحب العطاءات العلمية في مجالات أخرى ليس هذا موضع ذكرها، ومن أبرز كتبه: "أصول السرخسي" في أصول الفقه الحنفي، الذي ذكره بعنوان: "تمهيد الفصول في الأصول"، وكتاب: "المبسوط"، في الفقه الحنفي، وهما موضع الدراسة في هذا البحث.

إشكالية البحث وأسئلته:

التعليل من القضايا الشائكة في تناولها؛ لما فيها من صعوبات وتفرعات وقضايا مُشكّلة في تناولها تحتاج لصبر طويل ودربة مكينة وعقل جَميع، ولما له من أهمية أصل في فهم النصوص والتعامل معها، وما تُمثله من مركزية في الاجتهاد والفتوى، وهذا البحث يحاول دراسة التعليل عند أحد جهازدة الحنفية في الأصول والفروع، وهو الإمام السرخسي، من خلال ما ذكره أصوليا في "أصول السرخسي"، وما كتبه تطبيقياً في موسوعته الفقهية: "المبسوط".

فما هي الآراء التي ذكرها الإمام شمس الأئمة السرخسي في التعليل؟ وإلى أي حد وفّاه الحديث عنه من جوانبه المختلفة فيما كتبه عنه في الأصول؟ وإلى أي مدى كانت تطبيقاته الفقهية مكافئة لتصوراته الأصولية، وإلى أي حد كانت تعليقاته ونظراته في تلمس الحكمة والغرض الشرعي من الأحكام صدى لما قرره في الأصول؟ وكيف ظهرت تجليات ذلك في كتابه: "المبسوط"؟ وما علاقة هذا بنظرية مقاصد الشريعة؟ لا سيما أن المذهب الحنفي - كما سبقت الإشارة - لا يُعرف له تناول مستقل في نظرية المقاصد، وإنما كان جهده في ذلك من خلال تعليل الأحكام وتلمس حكمها وأسرارها.

أهداف البحث: يهدف هذا البحث إلى تناول قضية التعليل عند الإمام شمس الأئمة السرخسي؛ حيث إن له حديثاً عن التعليل في كتابه الأصولي: "أصول السرخسي"، كما أن له مواضع في كتاب: "المبسوط" كثيرة جدا في تعليل الأحكام، وتلّس الحكمة منها، وبيان أسرارها ومعانيها، مما يكون جديرا بالدراسة والتحليل والبيان، والمقارنة بين ما كتبه أصوليا وما كتبه فقهيًا؛ ولهذا كان من المهم دراسة تعليل الأحكام عنده:

أصولياً نظرياً، وفقهياً تطبيقياً، من خلال كتابيه المذكورين، بما تسمح به مساحة البحث. أهمية البحث: تأتي أهمية البحث من أهمية قضيته، فالتعلييل هو عمدة القياس، والقياس هو الاجتهاد، والمذهب الحنفي من أوسع المذاهب التي استخدمت القياس، وهو علامة صلاحية الفقه الإسلامي لمواكبة التطور واستيعاب المستجدات؛ فالنصوص متناهية، والحوادث غير متناهية، والذي يقوم بسد هذه الفجوة عدة أصول أهمها القياس، وعمدته العلة والتعليل. كما تتبع أهمية البحث من أنه يتناول بالدراسة أحد أعمدته الأصولية والفقهية معاً، هو شمس الأئمة السرخسي، الذي أسهم بنصيب وافر في تقرير المذهب الحنفي وخدمته أصولياً وفقهياً.

منهجية البحث: يعتمد البحث "المنهج الاستقرائي" في محاولة تتبع الحديث عن التعليل أصولياً عند شمس الأئمة السرخسي، ويختار من مواضعه في المبسوط فقهياً وتطبيقياً ما يبرهن على الأقوال الأصولية، ويحاول أن يستخرج تطبيقات من "المبسوط" في أبواب الفقه الإسلامي المختلفة: عباداتٍ ومعاملاتٍ وأحكامٍ أسرةٍ وحدوداً وعقوباتٍ، كما يعتمد "المنهج التحليلي" في بيان وجوه التعليل ووظائفه في فقه الإمام السرخسي.

خطة البحث: لدراسة التعليل عند الإمام شمس الأئمة السرخسي أصولياً وفقهياً، اقتضت طبيعة الموضوع أن يكون على النحو الآتي:

المبحث الأول: في تحرير مصطلحات البحث، والتعليل عند الحنفية.

المبحث الثاني: تعليل الأحكام عند السرخسي أصولياً.

المبحث الثالث: تعليل الأحكام في الأبواب الفقهية عند السرخسي تطبيقياً.

المبحث الرابع: وظائف التعليل عند السرخسي.

ثم خاتمة وتوصيات.

النتائج المتوقعة: يتوقع من هذا البحث أن يستجلي رؤية الإمام شمس الأئمة السرخسي في قضية التعليل، ويستعرض آراءه فيها: استقراء وتحليلاً، من خلال ما كتبه عنه في كتابه: "أصول السرخسي"، ثم يبين مجالات تطبيق التعليل عند الإمام السرخسي في الفقه الإسلامي من كتابه: "المبسوط"، مع بيان مساحة هذا التعليل التطبيقي عنده من خلال ذكر تطبيقات فقهية من أبواب الفقه الإسلامي، مقارنة ذلك بحديثه عن التعليل أصولياً، مع الاجتهاد في توضيح دلالات ذلك، ومن أهم ما يتوقع من البحث الوصول إلى وظائف التعليل عند الإمام السرخسي، من خلال التطبيقات التي سيدرسها هذا البحث من أبواب الفقه المختلفة.

الكلمات المفتاحية: السرخسي، المبسوط، تعليل الأحكام، الفقه، أصول الفقه، المذهب الحنفي.

İllete Yöneltilen İtirazlar Konusu Üzerinden Serahsî'nin Fıkıh Usulü Eserinde Cedel Yöntemlerinin Kullanımı

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim BİLİK
Trakya Üniversitesi

Özet

Fıkıh usûlü eserleri deliller konusunda temelde kitap, sünnet, icma ve kıyas başlıklarında ele almaktadırlar. Fukaha tarafından kaleme alınan cedel eserleri de bu deliller üzerine münâzaranın nasıl gerçekleşeceğini sistematik olarak ortaya koymaktadır.¹ Söz konusu cedel eserlerinde kısaca men', nakz ve muâraza olarak üçe ayrılan münâzara yöntemlerinin şer'î delillere nasıl uyarlanması gerektiği açıklanmaktadır.²

Bu çalışmada, fukaha tarafından telif edilen cedel eserlerinde de ölçüt olarak alınan men', nakz ve muâraza gibi yöntemlerin Serahsî'in usûl eserinin "illete yönelik itirazlar" bölümünde nasıl yer aldığı ele alınacaktır.

Bu yazının temel hareket noktalarından biri, fıkıh ilminin –en azından belirli dönemlerde- ilmu'l-mezheb ve ilmu'l-hilaf şeklinde bir ayırım üzerinden okunduğu³ ve fıkıhta cedel yönteminin kullanılmasının gerekli olup olmadığı tartışılmış olduğu kabulüdür. Fıkıhta cedel yönteminin kullanılması hakkındaki tartışmalara, Gazalî'nin fıkıhta cedel kullanımını eleştirmesi,⁴ fıkıhta cedelin sonradan kullanılmaya başladığını iddia etmesi⁵ ve Alaaddin es-Semerkandî'nin (539/1144) fıkıh usûlü yazımında cedel yönteminin bırakılmaması yönünde Hanefî usûl yazarlarına yaptığı çağrı⁶ birer örnek teşkil etmektedir.

Ayrıca cedel ve fikhî hilaf arasındaki ilişkide cedel madde, hilaf ise suret olarak isimlendirilmekte ve hilaf ilminin genellikle cedel yöntemini kullandığı, farklı ilimlerde de cedel kullanımının söz konusu olduğu belirtilmektedir.⁷

Hilaf ile fıkıh usûlü arasındaki ilişki konusunda ise klasik ulema arasında bir ittifak olmadığı görülmektedir. Gazalî'den itibaren fıkıh usûlü için yapılan tanımlarda, tanımda yer alan ifadelerden hangisi ile hilaf ilminin fıkıh usûlünün dışında tutulduğu hakkında

¹ Örnek olarak bkz. Şirazî, *el-Mûlahhas*, thk. Muhammed Yusuf Niyazî, (Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Külliyyetü'ş-Şeri'â, Yüksek lisans tezi, h. 1407); Bacî, *el-Minhac fi tertibi'l-hicac*, thk. Abdülmecid Türki, (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1987); Şirazî, *el-Maune fi'l-cedel*, thk. Ali b. Abdülazîz Umeyrini, (Safât: Cem'iyyetu İhyai't-Türasi'l-İslâmî, 1987).

² Fukaha tarafından telif edilen cedel eserlerinde yer alan içeriğin men', nakz ve muaraza yöntemlerinden hareketle oluşturulduğunu açıklayan bir çalışma için bkz. Ahmet Numan Ünver, *Fıkıh İlminde Cedel Yönteminin Kullanımı* (Ebû İshâk eş-Şirâzî Örneği), Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2019; Necmettin Pehlivan - Hadi Ensar Ceylan, "Âdâbu'l-Bahs Devrimine Doğru Son Evrim: Burhânuddîn en-Neseffî'nin el-Fusûl'ü", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 56 (2015), 1-76.

³ Bu ayırım için bkz. Bilik, *Fıkıhın Bir Alt Disiplini Olarak İlmü'l-Hilaf*, 110-114.

⁴ Bu eleştirilerin değerlendirmesi için bkz. Bilik, *Fıkıhın Bir Alt Disiplini Olarak İlmü'l-Hilaf*, 259-275.

⁵ Cedelin fıkıhta ne zaman kullanılmaya başlandığı hakkında bkz. Bilik, *Fıkıhın Bir Alt Disiplini Olarak İlmü'l-Hilaf*, 25-31.

⁶ Alâeddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî, *Mizânü'l-Usûl fi Netâici'l-'Ukûl*, thk. Muhammed Zekî Abdülber, (Katar: Metabiu'd-Doha el-Hadîse, 1984), I, 3-4.

⁷ Bilik, *Fıkıhın Bir Alt Disiplini Olarak İlmü'l-Hilaf*, 103-110.

farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte cedel ve hilaf ilmini –kanaatimize göre fukahanın yaygın kullanımından ötürü- fıkıh usûlünün alt dalları olarak gören yaklaşımlar da mevcuttur.¹

Yukarıda belirtildiği üzere bu çalışma, fıkıh usûlünde cedel yönteminin kullanılmasının bir zorunluluk değil bir tercih olduğu ve fıkıh ilminin hem usûl hem de fûrû' bakımından ilmu'l-mezheb ve ilmu'l-hilaf şeklinde iki farklı açıdan ele alınmasının mümkün olduğu kabulünden hareketle oluşturulacaktır. Dolayısıyla Serahsî gibi Hanefî usûl düşüncesinin oluşumunda temel köşe taşlarından birin oluşturan bir fakihin; usûl eserinde cedel yöntemlerini kullanıp kullanmadığı, eğer kullandıysa söz konusu yöntemleri şer'î delillere nasıl uyarladığı ve Serahsî'nin bu yazım yönteminin sonraki Hanefî usûl eserlerinde takip edilip edilmediği gibi konular bu çalışmada ele alınmaya çalışılacaktır.

¹ Fıkıh usulü ve hilaf ilmi arasındaki ilişki hakkında bkz. Bilik, *Fıkıhın Bir Alt Disiplini Olarak İlmü'l-Hilaf*, 93-103.

Serahsî’de Kıyas Kavramı ve İstihsân Mukabilinde Kullanımları

Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin KORUCU
Pamukkale Üniversitesi

Özet

Fıkıh mezheplerinin teorik alt yapılarını inşa süreçleri her mezhebin kıyas teorisinin gelişim süreçleriyle yakından ilişkilidir. Hicri beşinci asır Hanefî fıkıh düşüncesinin teorik zeminin teşekkülü açısından önem arz eder. Hanefî kıyas fikri bu evrede faaliyet gösteren Debûsî’nin (v. 430/1039) çalışmalarıyla nazari ve sistematik bir söyleme kavuşmuş ve bu çerçeve sonraki çalışmaların yönünü tayin etmiştir. Aynı asırda yaşamış ve Hanefî fıkıh düşüncesinin temsil gücü yüksek metinlerini ortaya koymuş olan önemli usülcülerden Serahsî (v. 483/1090 [?]) bu çerçeveyi esas alarak Hanefî kıyas fikrinin pratik yönüne ağırlık veren çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Bu araştırmada kıyas kavramının Serahsî tarafından teorik ve pratik boyutlarıyla ele alınış keyfiyetine odaklanılmış ve onun meşhur eseri *el-Mebsût*’ta yer verdiği fikhî meseleler bağlamında kıyas kavramının anlam çerçevesi tayin edilmeye çalışılmıştır. Makalenin odaklandığı diğer yön *el-Mebsût*’ta yer verilen kıyas-istihsân zıtlığına ilişkin örnekler üzerinden Hanefî mezhep imamları tarafından benimsenen fıkıh prensiplerinin tespitinde Serahsî’nin sunacağı imkânları araştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hanefî Mezhebi, Serahsî, *el-Mebsût*, Kıyas, İstihsân

el-Mebsut Eserinde İmam Serahsinin Farklı İctihadlara Yaklaşımı

Doç. Dr. Ahmet NİYAZOV
Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü

Özet

Fakihlerin hükümleri ele alış biçimlerinde ekol sistematığı açısından tutumu, farklı içtihatlar yaklaşımı ve sair konular İslam hukuk tarihi açısından önemlidir. Hanefi mezhebinin dinamizmi bakımından İmam Serahsinin yeri tartışılmazdır. Bu bakımdan onun mezhep imamı hakkında serdettiklerini, mezhep içi farklılıkları ve aynı zamanda mezhep dışındaki müctehid ve imamların icthadları hakkında tutum ve davranışlarını araştırmak ne denli önemlidir. Burada özet olarak sunacak olursak İmam Serahsi *el-Mebsut* eserinde öncelikle mezhep imamlarının görüşlerine geniş yer vermiş, mezhep içi görüş ayrılıklarını izah ederken tarafların farklı yaklaşımlarını esas aldıkları fıkhi dayanakları ile birlikte sunmuştur. Mezhep içi fıkhi tartışmalarda kabul etmediği ve kabul ettiği görüşler mevcuttur. Bu gibi durumlarda görüşleri delillendirme yoluna gitmiştir. İmam Serahsi Hanefi mezhebi dışındaki bir çok müctehid ve mezhep imamının icthadlarına da bir hayli atıfta bulunmuştur. Hatta Serahsi bazen başka mezhepten olan müteahhir ulemanın Ebu Hanifenin verdiği hükümlere karşı serdettikleri görüşlerini de irdeleyerek konuyu bütünlükle açıklama yoluna gitmiştir. Bu da onu göstermektedir ki, o sadece mezhep imamları ile yetinmemiş aynı zamanda başka mezhep müctehitlerinin de görüşlerine yer vermiştir. Bu yaklaşımın bir kaç sebebi bulunmaktadır. Bunların başında gelen esas sebep savunulan bir görüşü temellendirmede çabasıdır. Diğer bir husus Serahsinin konunun özünü her ne vasıta olursa olsun açıklığa kavuşturan bir yol izlemesidir. Onun kendi değişimi ile –veciz ve kolay bir üslup arayışı- meselelerin izaha kavuşmasında en uygun yoldur. Zira delil ve illetlerin teferrüatı ile sunulması konuyu zengin hale getirmektedir. Bu görüşleri serdederken onların üzerine kurulu olan kaideleri de zikretmektedir. İmam Serahsi görüşlerini kabul etmeyib eleştirdiği fakihler de olmuştur. Makalede İmamın icdhadi yaklaşımları bu kabil incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İmam Serahsi, *el-Mebsut*, icthad, fakih, farklılıklar.

Hanefilere Göre Tüketim İsrafının Ölçüleri (Serahsî Örneği)

Dr. Abdullah ÇAKIR
Hitit Üniversitesi

Özet

Tüketimde israf güncelliğini kaybetmeyen bir problemdir. Bu problemi çözmek için konunun değişik açılardan ele alınması gerekir. Bu açılardan birisi de İslam Hukuku'na göre onun ölçüleridir. Ölçüleri bilinmeyen bir yasaktan kaçınmak güçtür. Tüketim israfının zararlarından, onu engellemek için alınması gereken psikolojik ve sosyolojik önlemlerden bahsedilir. Ancak insanlara özellikle de Müslümanlara bunların ölçüsü anlatılmadan bu önlemlerin tüketim israfını engellemede başarıya ulaşması mümkün olmaz. Bunun sebebi de insanların bunun ölçüsünü bilmedikleri için yaptıklarının tüketim israfı olup olmadığını ölçecek bir terazilerinin olmamasıdır. İnsanlar yaptıklarının tüketim israfı olup olmadığını bilmiyorlarsa israfa düştükleri halde bunun farkında olmazlar. Farkında olmadıkları bir yanlıştan da kaçınmaları beklenemez. Bu durum tüketim israfının ölçülerinin ele alınıp tespit edilmesini gerekli kılar. Tebliğ düzeyindeki bu çalışma sınırları göz önünde bulundurularak Serahsî bağlamında Hanefilere göre tüketim israfının ölçülerini ele alır. Konunun, insanların tüketim israfı olan amelleri tespit etmesini kolaylaştırarak tüketim israfının engellenmesine katkı sunacak olması onun önemini gösteren önde gelen faydalarındandır. Tebliğ toplumsal bir sorun olan tüketim israfı hakkında dinî bir bilinç oluşturarak mümkün mertebe onu engellemeyi hedeflemektedir. Problem ele alınırken dokümantasyon metodu izlenerek kaynaklar toplanmış ve tahlil edilmiş, tümevarım ve tümden gelim yöntemleri ile fikhî sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma Serahsî'nin tüketim israfı konusunda yedi ölçüye göre hükümler verdiğini bu alt ölçülerin de üç asıl ölçünün türevleri olduğunu tespit etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Serahsî, Mabsût, Tüketim İsrafı, Ölçü

Özbekistan’da İmam Serahsî Üzerinde Yapılmış Çalışmalar

Doç. Dr. Otabek MUKHAMMADIEV
İmam Buhari Uluslararası Araştırma Merkezi

Özet

Muhammed bin Ahmed bin Ebû Sehl Serahsî Hanefî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden biridir. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Şems-ül-eimme’dir. 1010 (H. 400) senesinde Türkistan’ın Serahs şehrinde doğdu. 1090 (H. 483)’de vefat etti. Serahs’a izafeten Serahsî denildi. Serahs şehri, Meşhed ile Merv arasında eski bir şehir olup, bugün İran-Rus sınırı üzerindedir.

Serahsî’nin başlıca hocası Şems-ül-eimme Hulvânî, Buhârâ’daki Hanefî mezhebi âlimlerinin meşhûrlarından idi. İlmî yaşayışı, talebe yetiştirmesi ile insanlığa çok hizmet eden hocası Hulvânî’den (rahmetullahi aleyh) sonra onun yerine geçti. İlimdeki üstünlüğünden dolayı Serahsî’ye de hocası gibi Şems-ül-eimme (âlimlerin, imamların güneşi) lakabı verildi. Zamanının meşhûr âlimlerinden olan Serahsî’den de; Burhân-ül-eimme Abdülazîz bin Ömer bin Mâze, Mahmûd bin Abdülazîz Özcendî, Rüknüddîn Mes’ûd bin Hasen, Osman bin Ali bin Muhammed Beykendî fıkıh ilmini öğrendi.

Fıkıh alanında tanınmış bir alim olduğu için hayatı her zaman araştırmacıların odak noktası olmuştur.

Bağımsız Devletler Topluluğu İslami ilimler uzmanları arasında yer alan akademisyen Vasiliy Barthold, Stanislav Prozorov, Leonid Syukiyanen, Isakhan Mukhan gibi alimler Serahsî’nin hayatı ve çalışmaları hakkında önemli bilgiler verdi.

Doğu memleketleri araştırmacılarından Muhammed Hamidullah, Halit Çeliş, Beytullah Aktaş, Yusuf Ziya Kavakçı, Yunus Vehbi Yavuz, Sabri Orman, Ömer Abdülaziz Aniy, Sa’d ibn Hamdan Lihyoniy gibi alimler Serahsî’nin "El-Mebcut" adlı eseri üzerinde ayrı çalışmalar yapmışlardır. Mustafa Ahmed Zerka, Vahbe Zuhayliy, Muhammed Taki Osmani gibi tüm İslam dünyasının tanıdığı alimlerin çalışmalarında eserdeki fıkıh konuları ayrı ayrı incelenmiştir.

Şems-ül-eimme Serahsî’nin eserleri Özbekistan’da ayrı ayrı incelenmemişse de, bir takım bilim adamları ve uzmanlar bu konuda önemli bilgiler vermiştir. A. Cüzcani, A. Muminov, I. Bekmirzaev, Sh.Ziyadov, H. Aminov, B. Joraev gibi araştırmacıların bilimsel çalışmaları bu listeye dahil edilebilir. Serahsî’nin hayatı ve bilimsel mirası da etkili din adamlarının dikkatini çekmiştir. Şeyh Muhammed Sadık Muhammed Yusuf gibi alimlerin yazdığı ilmi eserler de bunlar arasındadır.

Anahtar kelimeler: İmam Serahsî, Şems-ül-eimme, el-Mebcut, çalışmalar

Özbekistan Elyazma Fonlarında Saklanan "el-Mebсут" Eserinin Nüshaları

Doç. Dr. Amonov MEKHROJIDDİN UZBEKOVİCH
İmam Buhari Uluslararası Araştırma Merkezi

Özet

İslam tarihinde, olağanüstü kabiliyette sayısız âlim, cesur ve azimli âlimler vardır. Bu büyük kervanda İmam Ebu Bekir Muhammed ibn Ahmed ibn Ebu Sehl Serahsi 1009 yılında İmamların güneşi olan Serahs'ta doğdu. Alloma'nın hayatı ve çalışmaları Movarounnahr'da Karahanlılar (927-1212) hanedanının yönetimi sırasında geçti. Serahsi "Al-mabsut", "Usulul Fıkıh" ("Fıkıh Teorisi"), "Şerhi Kitobi Siyari Kabir" ("Büyük Sirat Kitabının Tefsiri"), "Ashrotus Soat" ("Kıyametin Şartları"), "Şarh Kitaban siyarat lil Hassaf" ("Hassof'un Emeklilik Kitabı Üzerine Şerh"), "Şarh adabul qazi lil Hassof" ("Hassof'un "Hakimlik Adabi" Üzerine Şerh), "Şarhul Jami'il Kabir" ("Şerh Büyük Koleksiyon"), "Şarhul Cami'us Saghir" "Küçük bir külliye'nin Şerhi", "El-fevaidul fihiya" ("Fıkıhın Faydaları"), "Kitobul hayz" ("Hayız Kitabı"), "Şarh mukhtasar al - Tahawi" ("Tahavi'nin özeti üzerine Şerh") yazdı. 466/1074-480/1087 yılları arasında yazılan El-Mebсут adlı otuz ciltlik bir kitaptır. El-Mebсут'un yazma nüshaları Özbekistan'daki birçok yazma fonunda mevcuttur. Bilhassa Ebu Rayhan Beruni adına Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün 2706 (1229/1814, Buhara), 3183 (667/1269), 3114 (1117/1705, Uzgand), 5957, 5880, 5981, 6762 numaralı yazma fonunda muhafaza edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Serahsî, elyazma, Özbekistan, El-Mebсут.

Bir Osmanlı Kadısı Kefevî'nin *Ketâib*'inde İmam Serahsî

Doktorant Hasan GÜÇLÜ
Diyanet İşleri Başkanlığı

Özet

Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, hicri 926, miladi 1520 senesinde Kanûnî Sultan Süleyman'ın Osmanlı Devleti'nin başına geçtiği yıl dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini doğduğu, çocukluk ve ilk delikanlılık dönemlerini geçirdiği, Kırım'ın bir liman şehri olan Kefe'de almıştır. 949/1543 yılında eğitimine devam etmek üzere İstanbul'a gitmiştir. İstanbul dışında yine eğitim maksadıyla Bursa ve Halep'te bulunmuştur. Talebelikten arkadaşları ve hocalarının önemli bir kısmı zamanın Şeyhü'l-İslâm'ları olmuşlar, diğer bir kısmı ise Kazaskerlik, kadılık, müderrislik gibi farklı ve önemli devlet görevlerinde bulunmuşlardır. Kendisi de Molla Gürânî Medresesi gibi devrin önemli birkaç medresesinde bir müddet müderrislik yaptıktan sonra kadılık mesleğini tercih etmiş, farklı yerlerde kadılık, emval müfettişliği ve fetva eminliği gibi vazifelerde bulunmuştur. 989/1581 (veya 990/1582) yılında vefat etmiş ve Sinop'ta kendi adına yaptırdığı Cami'nin yanına defnedilmiştir.

Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar ile hayatının sonlarına doğru (985/1579 yılında) tamamladığı ve Arapça olarak kaleme aldığı *Ketâib* isimli eserinin muhtevası düşünüldüğünde Kefevî'nin terâcim ve tarih, ders verebilecek kadar mûsikî, Arapça ve Türkçe şiir yazabilecek kadar edebiyat, furû ve usulü fıkıh, nihayet tasavvuf alanlarında çok ciddi bir birikimi olduğuna işaret etmektedir.

Kendi ifadesine göre Kefevî, kadılık yaptığı dönemde bulunduğu meclislerde, ilim ehlinin dahi Hanefî fakihlerinden kim kimden ders almıştır, kim kimin hocasıdır, hangi fakih hangi imamın talebesidir gibi ilmi silsileler hususunda bilgilerinin önemli ölçüde eksik olduklarını görmüş ve bir tabakat kitabı telif etmeye karar vermiştir. Başta Abdülkadir el- Kureşî'nin (v. 775/1373) *Cevâhirü'l-mudiyye*'si olmak üzere, İbn Kutluboğa'nın (v. 879/1474) *Tâcu't-Terâcim*, Sem'ânî'nin (v. 562/1167) *el-Ensâb*, İbn Mâkûlâ'nın (v. 475/1082'den sonra) *el-İkmâl fi ref'i ('ârîzi)'l-irtiyâb 'ani'l-mü'telif ve'l-muhtelif fi'l-esmâ' ve'l-künâ ve'l-ensâb* gibi önemli Hanefî ve genel tabakat eserleri; yanı sıra hadis, kelam, tasavvuf, tarih ve fıkıh alanlarında yazılmış pek çok önemli eseri kaynak edinerek kendi dönemine kadar tasnif edilmiş tabakat kitaplarından farklı tarzda bir eser meydana getirmiştir. *Ketâibü 'Âlâmi'l-ahyâr min fukahâi Nu'mâni'l-muhtâr* olarak isimlendirdiği eserinde, biyografisini zikredeceği fakihleri, kendi dönemine kadar yazılmış tabakat kitaplarında olduğu şekliyle isimlerine göre alfabetik sırayla zikretme veya zamansal olarak dönemlere ayırma yerine, fakihler arasındaki hocalık talebelik ilişkilerine göre, yani tamamen ilmi silsilelerine göre sıralamıştır. Buna göre; öncelikle Hanefî fakihleri zikredeceği eserinin ana kısmını "Ketîbe" adını verdiği bölümlere ayırmış, sıra numarası ile 22 bölümde zikrettiği her bir ketîbede yer alan fakihleri, bir önceki ketîbede yer alanların talebeleri, bir sonraki ketîbede yer alanların hocaları olacak şekilde tasnif etmiştir. Ayrıca her bir ketîbede yer alacak Hanefî fakihlerini, hocalarının bir önceki ketîbede zikredildikleri sıra ile kaydetmeye gayret etmiştir. Böylece eserini tamamen ilmi silsileler üzerine kurgulamaya çalışmıştır.

Tebliğimizde Hanefî Mezhenin Bağdat'ta ortaya çıkışından başta Mâverâünnehir

olmak üzere farklı havzalarda yayılışını, gelişimini, üretilen eserleri ve ortaya çıkan literatürü ilmi silsileler üzerinden takip etmeye imkan tanıyan bu şahsına münhasır eserde İmam Serahsî'nin nasıl sunulduğu, biyografisi ve ilmi şahsiyetine ilişkin hangi bilgilerin verildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca İmam Serahsî Merkeze alınarak Ebû Hanîfe'ye doğru giden hocalarına ilişkin ilmi silsilesi, yine Kefevî'ye doğru giden talebelerine ilişkin ilmi silsilesi eserin tamamından taranarak ortaya konulacak, bu ilmi silsilenin bize neler anlattığı irdelenmeye çalışılacak, İmam Serahsî, bir Osmanlı kadısı ve tabakat yazarı olarak Kefevî'nin sunumuyla ortaya konulmaya gayret edilecektir.

Serahsî Özelinde Fıkıh Literatüründe Mepsût Yazma Geleneği

Doç. Dr. Sefa ATİK
Pamukkale Üniversitesi

Özet

Fıkıh ilmi özelinde Tabakât, terâcim ve ricâl türü eserlere müracaat edildiğinde fıkıhın ilminin başlangıcından itibaren irili ufaklı *Mepsût* isimli eserlerin kaleme alındığı dikkat çekmektedir. Hanbelîler hariç diğer üç sünnî mezhebe nispet edilen Mepsût isimli eserler tabakât kayıtlarına geçmiş durumdadır. Hicrî 5. asırla birlikte nihayete erdiği dikkat çeken Mepsût yazma geleneğinde aynı kronolojik zaman diliminde yaşamış farklı iki kelimî ekole mensup iki fakihin eserleri öne çıkmaktadır. Birincisi Hanefî mezhep hiyerarşisinde üçüncü tabakayı temsil eden “Meselede müctehid” tabakasında yer alan Serahsî (öl. 483/1090) diğeri ise Caferî mezhebinde sistem kurucu bir fakih olarak yer tutan Şeyh Tûsî (öl. 460/1067)’dir. Serahsî, Şemsüleimme unvanı ile öne çıkarken Şeyh Tûsî, Şeyhuttâife unvanı ile öne çıkmaktadır. Aynı kronolojik zaman diliminde yaşayan iki fakihin temel eserlerinin isimlerinin Mepsût olması zımnen içerisinde bir iddia barındırmış olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Bu çalışmada irili ufaklı Mepsût isimli eserlerin kaleme alınması acaba bir türe mi işaret etmektedir yoksa bir tür olmaktan bağımsız olarak bir eser yazım kültürüne mi işaret etmektedir, sorusu izleğinde Serahsî’nin Hanefî mezhep sistematigindeki yeri ile Şeyh Tûsî’nin Şîî fıkıhındaki yerinin tespiti, iki fakihin yaşadığı kronolojik zaman diliminin fıkıh ilmi özelindeki yeri, eserlerinde kullanmış oldukları kaynak, yöntem, tertip üzerinden mukayeseli bir okumanın fıkıh ilmine katkısı amaçlanmaktadır. Bu bağlamda örnek olaylardan seçki yapılarak aynı fikhî meseleye farklı fıkıh ekolüne mensup iki fakihin yaklaşım tarzı üzerinden metodolojik bir değerlendirme yapılacaktır. Böylece Mepsût isimli eserlerin geldiği nihai noktaya dair somut sonuçlar elde edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mepsût, Hanefî mezhebi, Şâfiî mezhebi, Mâlikî mezhebi, Caferî mezhebi, Serahsî, Şeyh Tûsî.

Miladi İkinci Bin Yılın Başı ile Sonunda Yaşamış İki Hanefî Âlim Tarafından Yazılan *el-Mebsût* ve *Î'lâü's-sünen* Adlı Eserlerde Hadis Kullanımı: Ortak Yönler-Farklılıklar

Doç. Dr. Mahmut Yazıcı
Pamukkale Üniversitesi

Özet

Hanefîlerin hadislere önem vermedikleri başka bir ifadeyle kıyası rivayete tercih ettikleri, hadis rivayeti ve hadis ricali hakkında bilgi sahibi olmadıkları iddiasıyla muhalifleri tarafından öteden beri eleştirildikleri, bilinen bir husustur. Her ne kadar Tahâvî (ö. 321/933), İbn Kâni' (ö. 351/962), İbnü't-Türkmânî (ö. 750/1350), Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), Zeylaî (ö. 762/1360), Aynî (ö. 855/1451), İbn Kutluboğa (ö. 879/1474), Leknevî (ö. 1848) ve Zahid el-Kevserî (ö. 1952) gibi rivayet ve dirayet yönünden hadis ilminde derinleşmiş ve hadis ricaline vâkıf Hanefî mezhebine mensup meşhur muhaddis-fakihlerin ortaya koydukları eserler bu iddiayı nakzetse de bu algının günümüze değin etkisini sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Bu algıyı kırmak için yazılan eserlerden birisi 20. Yüzyılın sonlarına doğru vefat etmiş Hindistanlı âlim Zafer Ahmed Tânevî'nin (ö. 1974) *Î'lâü's-sünen* adlı eseridir. Tânevî uzun yıllar emek vererek hazırladığı eserinde Hanefîlerin içtihatlarına mesnet teşkil eden hadislere yer vermiş, onları rivayet ve dirayet yönünden inceleyerek Hanefîlerin hadislere dayandığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Ülkemizde de özellikle son çeyrek asırda Hanefîlerin hadis/sünnet anlayışına, yazdıkları eserlerde rivayet ve dirayet yönünden hadisleri nasıl ele aldıklarına dair inceleme ve değerlendirmeleri içeren birçok makale, kitap ve lisansüstü tezler kaleme alınmıştır.

Esasında Hanefîlerin hadislere dayanmadıklarını söylemek ilmi bir yaklaşım değildir. Ebû Hanife'ye nispet edilen bir "*Müsned*" bulunduğu gibi Hanefî Mezhebinin iki önemli ismi Ebû Yusuf'un *Kitabü'l-harâc*, *Kitâbü'l-âsâr* ve Muhammed eş-Şeybânî'nin *el-Asl* ve *ez-Ziyâdât* gibi eserlerinde merfû hadislerin yanı sıra sahabe ve tabiinden nakledilen rivayetlerin yer aldığı bilinmektedir.

İlerleyen zamanlarda Hanefî âlimler tarafından yazılan fıkıh kitaplarında da hadis rivayetlerine yer verilmektedir. Bu eserlerden birisi de Hanefî Mezhebi'nin en geniş fıkıh eserlerinden birisi olarak kabul edilen 10. yüzyılda Mâverâünnehir bölgesinde yaşamış Şemsü'l-eimme es-Serahsî'nin (ö. 483/1090) *Kitâbü'l-Mebsût*'udur. İlgili eserde başta ibâdât konuları olmak üzere muâmelât ve ukûbât konularında mezhep görüşünü destekleyen birçok hadis ve eser zikredilmektedir.

Bu çalışmamızda X. yüzyılın başlarında yaşayan Serahsî ile XX. yüzyılın sonlarında yaşamış Tânevî'nin eserlerinde zikrettikleri hadisler –Kitâbü'l-hudûd özelinde- karşılaştırılarak iki Hanefî âlim üzerinden yaklaşık on asırlık zaman diliminde Hanefîlerin hadis anlayışında, hadis tercihlerinde, rivayet ve dirayet yönünden hadisleri değerlendirmelerinde ve kaynaklarında bir farklılık olup olmadığını tespit etmeye çalıştık.

Tebliğimizin Giriş bölümünde Serahsî'nin *el-Mebsût*'u ile Tânevî'nin *Î'lâü's-sünen*'i hakkında kısa bilgi vererek ilgili eserlerdeki hadis rivayetlerine dair yazılmış

akademik çalışmalara değindik. Ayrıca çalışmamızın, konuyla alakalı yazılmış diğer çalışmalardan farkını ortaya koyduk. Ardından iki ana başlık altında, Serahsî ve Tânevî'nin söz konusu eserlerindeki hadisleri serdetmeleri ve onları değerlendirmelerindeki ortak yönler ile ayrıştıkları hususları değerlendirdik.

Anahtar kelimeler: Serahsî, Tânevî, *Mabsût*, *İ'lâü's-sünen*, Hadis

Serahsî'nin el-Mebsût Adlı Eserinin Tefsir Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cihad BAKKAL
Pamukkale Üniversitesi

Özet

Serahsî, *Mebsût* adlı hacimli fıkıh eserinde çok sayıda tefsir rivayetine yer vermektedir. Bu rivayetlerden bir kısmı Hz. Peygamber'e isnat edilirken bazıları İbn Abbas, İbn Mesûd, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Aişe, Abdullah b. Ömer ve Zeyd b. Sâbit gibi sahabeden önemli isimlerden nakledilmektedir. Tabiun neslinden ise Mücahid, Katade, İkrime, Ata b. Ebî Rabah ve Nehaî gibi isimler ilk bakışta göze çarpmaktadır. Ayrıca *Mebsut*'ta belli bir kişi veya eser ismi zikredilmeksizin genel olarak tefsircilere atfedilen açıklamalarla kîle/قبيل, ruviye/روي gibi meçhul sigalarla nakledilen rivayetlere de rastlanmaktadır. Burada tefsir ilmi açısından akla şu soru gelmektedir: Acaba Serahsî bu rivayetleri ve tefsir bilgilerini hangi kaynaklardan almaktadır? Bu soruya eldeki veriler ışığında kesin cevap vermek oldukça zor olsa da bu hususta fikir yürütme imkan veren bazı ipuçlarından bahsetmek mümkündür. Her şeyden önce Serahsî'nin ehlî't-tefsir/ أهل التفسير, el-müfessirûn/المفسرون gibi tabirler kullanarak bazı görüşleri müfessirlere isnat etmesi ve tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece bir yerde de olsa doğrudan eser-müellif ismi zikrederek İmam Şâfiî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ından söz etmesi onun zaman zaman müfessirlere ve eserlerine müracaat ettiğini gösteren önemli delillerdendir. Bu istisnai örnek dışında tefsir rivayetlerini naklederken eser ve müellif isimlerini bir arada zikretmemesinin kullanılan kaynakların tespitini bir hayli zorlaştırdığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte eser ismi vermese de tefsir sahibi olan bazı alimlerin isimlerini zikrederek onlara görüşler isnat etmesi Serahsî'nin kullanmış olabileceği tefsir kaynaklarına dair bazı ipuçları sunmaktadır. Çalışmada çoğunlukla bu ipuçlarının izleri sürülerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır. Yanı sıra çok daha zor olsa da eser veya müellifine dair hiçbir işaret bulunmayan diğer rivayetler üzerinde de durulacak ve bazı mukayeseler yapılarak rivayetin hangi kaynaktan alınmış olabileceğine dair fikir yürütülecektir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı Serahsî'nin *Mebsût*'ta yer verdiği tefsir rivayetlerinin kaynağını tespit etmektir.

Araştırmada şöyle bir metot takip edilecektir. Taberî, Ferrâ, Ebû Ubeyde gibi tefsir sahibi müfessirlere isnat edilen rivayetlerin, bizzat eserleriyle mukayese edilerek onlara aidiyeti ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun dışında kalan belirli bir eser veya müellif isminin zikredilmediği rivayetlerin kaynağının tespiti çok daha zordur. Bu hususta değerlendirme yaparken daha net ve doğru bir sonuca ulaşabilmek için bazı adımlar takip edilecektir. Öncelikle Serahsî'nin kaydettiği rivayet, kendisinden önceki tefsir kaynaklardan araştırılacak ve benzer rivayetler tespit edilecektir. Şayet rivayet tek bir kitapta geçiyorsa başka herhangi bir şart aranmadan o eserin Serahsî'nin kaynaklarından biri olma ihtimalinden bahsedilecektir. Aynı rivayetin birden fazla kaynaktan yer alması durumunda ise rivayetler arasındaki lafız benzerliği dikkate alınacak, rivayetin kaynakların sadece birinde aynı veya oldukça yakın lafızlarla geçmesi şartı aranacaktır.

Nihayetinde bu şartı taşıyan tefsirin de Serahsî'nin kaynaklarından biri olduğu varsayılacaktır.

Serahsî'nin Fıkıh Kaynakları

Dr. Öğr. Üyesi Ünal Şahin
Artvin Çoruh Üniversitesi

Özet

Hanefî fıkıhının yazımı mezhep imamı döneminde başlamıştır. Bu sebeple Hanefî mezhebinin gerek usul gerekse fûru fıkıhına dair çok büyük bir literatür meydana gelmiştir. Bu eserlerden bazıları fakihler nezdinde oldukça kabul görmüştür. Hatta bazı kitaplar mezhebin ana görüşlerini içermesi, sadeliği ve üslubu gibi faktörlerden dolayı “mütûn” olarak isimlendirilmiştir. Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût*'u da hiç şüphesiz kendinden önceki birikimi büyük bir hakimiyetle ele almış, mezhepte önemli bir açılım sağlamış, sonraki fukahayı derinden etkilemiş ve her bir fakihin baş ucu kaynağı olmuştur.

Serahsî'nin uzun süren bir hapisane hayatı yaşadığı ve *el-Mebsût*'u Özkent hapisanesinde zor şartlar altında kaleme aldığı bilinmektedir. Serahsî'nin eserini yazarken ezberden yazdığını ve herhangi bir kaynağın yanında olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim *el-Mebsût*'ta Serahsî, kitaplarının yanında olmadığını ve aktardıklarının zihninde bulunan şeyler olduğunu dile getirmektedir. Muhteşem bir zekâ kuvvetine sahip olan Serahsî'nin ezberinde ciltlerce kitap bulunduğu da eserlerde kaydedilmektedir. Her ne kadar Serahsî'nin *el-Mebsût*'u ezberinden imla ettirdiği çok yaygın bir kabul olsa da müellifin eserinde birçok kitaba referansta bulunduğu görülmektedir. Fakih, delilden hareketle konuşmak durumundadır. Bu delil, kimi zaman belirttiği hükmü kendinden önceki bir esere dayandırmak şeklinde de olabilmektedir. *el-Mebsût*'ta da bu durum göze çarpar. Serahsî, eserinde kendi içtihat ve yorumlamalarına yer verdiği gibi, nakilleri de bu anlamda refere eder.

Serahsî, kendisinden önceki mezhep birikimini ve yazılan eserleri görmüş ve onlardan nakilde bulunmuştur. Serahsî öncesinde mezhepte oluşan literatürü *Zâhirü'r-rivâye*, *Nâdirü'r-rivâye*, *Emâlî*, *Nevâdir*'ler ve hadis kaynakları olarak beş kısımda ele almak mümkündür. Öte yandan Serahsî, *el-Mebsût*'ta zikri geçen eserler dışında birçok kitaba ve isme de atıfta bulunmaktadır. Yaklaşık kırk esere referansta bulunan Serahsî, böylelikle birçoğu günümüze ulaşmamış eserlerden bizleri haberdar etmekte ayrıca *el-Mebsût*'un kaynaklarına da işaret etmektedir.

Bu tebliğde Serahsî'nin söz konusu çalışmalarından hangilerine ne oranda atıfta bulunduğu dikkat çekilecek ve atıf yoğunluğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu açıdan mezkûr eserler kategorize edilmiş ve Serahsî'nin hangi eserleri daha fazla dikkate aldığı tablolar halinde gösterilmiştir. Ayrıca bahsi geçen eserlerin izlerine, sonraki eserlerde ne kadar takip edildiğine ve o günün âlimleri tarafından ne kadar dikkate alındığına yer verilmiştir.

Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) *el-Mebsût*'taki Fikhî Rivayetlerine Serahsî'nin Yaklaşımı

Doktorant Hacı Mustafa TORUN
Marmara Üniversitesi

Özet

Fıkıh mezheplerinin teşekkülü, tabii süreci içerisinde geriye doğru takip edildiğinde sahabe nesli içerisinde mezhebin ilmî silsilesine etki bakımından diğerlerinin önüne geçen bazı isimlerin telaffuz edildiği gözlemlenecektir. Hanefî mezhebi için bu bağlamda ismi zikredilmeye herhalde en muhtemel aday Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'tır. Bu sahibinin mezhebe etkisinin müşahede edilebileceği eldeki en somut veriler, kendisine atfedilip mezhep literatürü içerisinde çeşitli değerlendirmelere tabi tutulan rivayetlerdir. Özellikle fikhî rivayetler bu noktada önem arz etmektedir. Hanefî fıkıh literatüründe hükümlerin yanı sıra bunların delillerine de yer veren Serahsî (rh.a.)'in *el-Mebsût* adlı eseri, söz konusu rivayetlerin ziyadesiyle bulunduğu bir eserdir. Ayrıca mezhebin temel ve en hacimli yapıtlarından birisidir. Bu olgulardan hareketle Hanefî fıkıh literatüründe Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'ın rivayetlerinden hangilerinin, ne şekilde ele alındığının bir numunesi olması adına Serahsî (rh.a.)'in mezkûr eserinin ideal bir tercih olacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda, Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'ın *el-Mebsût*'ta bulunan fikhî rivayetlerinin tespit edilip söz konusu rivayetlerin müellif tarafından hangi suretlerde değerlendirmeye tabi tutulduğunun ana hatlarıyla ortaya konulması planlanmıştır. Böylelikle İbn Mes'ûd (r.a.)'ın fıkha dair rivayetlerinin Hanefî fıkıh literatürüne etkisini gösterme yolunda katkı sunmak ve araştırmacıları Serahsî (rh.a.)'in *el-Mebsût*'u üzerinde çalışma yapmaya teşvik etmek amaçlanmaktadır. Bu araştırmada öncelikle *el-Mebsût*'taki İbn Mes'ûd (r.a.) rivayetlerinden ahkama dair olanlar muhatapların dikkatine sunulacak, devamında Serahsî (rh.a.)'in yaptığı açıklamalar muvacehesinde Hanefî fukahasının amele medar olanlar ile olmayanlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hanefî mezhebi, Abdullah b. Mes'ûd, Serahsî, *el-Mebsût*.

Serahsî'nin Eserlerinde Tefsir Verileri

Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ
Erciyes Üniversitesi

Özet

Şer'î ilimlerinin her birinin kendisine has bir inceleme alanı olmakla birlikte onların birbiriyle kesişen ve birbirini tamamlayan yönlerinin de olduğu bilinen bir husustur. Bu bakımdan söz konusu ilimler, esasında birbirini tamamlayan ve birlikte daha üst bir hedefe hizmet eden unsurlar niteliğindedir.

İlimlerin konularından ve ele aldıkları meselelerden söz eden Taşköprülüzâde, tefsir ilmine dair bilgiler verirken bu ilmin şer'î ilimler bütününe sunmuş olduğu katkıya “bu ilmin faidesi” ifadesiyle işaret etmiştir. Buna göre bu ilme sahip olan kimse, (Kur'an'daki) şer'î hükümleri doğru bir tarzda çıkarabilme gücünü kazanmış olur. Bu tespiti yaparken Taşköprülüzâde'nin hem teorik hem pratik anlamda geçmiş fıkıh literatürüne ve bunların muhtevasına dayandığını söylemek mümkündür.

Tefsir ilminin fıkıh ilmine katkısından söz etmek, ayetlerin açıklama biçimlerinin ve yorum zenginliklerinin fıkıh ilmine ve hüküm istinbatına nasıl dayanak ettiğini ortaya koymak demektir. Zira ayetlerde mündemiç bulunan açıklamaların ve yorum biçimlerinin ortaya çıkartılması görevini tefsir ilmi üstlenmektedir.

Tefsir ilmi ile Fıkıh ilminin birbirine yardımcı olan bu yönünün fikhî eserlerdeki durumunun araştırılması ve ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu tebliğde fikhin usul ve furû alanında önemli eser vermiş olan Serahsî'nin *el-Mebsût* ve *Usûlü's-Serahsî* isimli eserleri ele alınıp incelenecektir. İlgili eserlerin konuya açıklık getirecek bölümleri ve bu bölümlerdeki tefsir atıfları incelenecek ve bu bilgilerin kaynaklarının neler olduğu tespit edilecektir. Ayrıca Serahsî'nin delillerden hüküm istinbatında bulunurken veya hükümlerin istinbat yönlerini açıklarken tefsir verilerini nasıl kullandığı ortaya konulacaktır.

جهود الإمام السرخسي في علم الحديث (رواية ودراية) / دراسة مقارنة تطبيقية في كتابه المبسوط في شرح الكافي/المجلد الأول

د. ماجد محمد عبده الدالعه

جامعة الإمام عبد الرحمن بن فيصل

ملخص

الحمد لله رب العالمين، وأفضل الصلاة وأتم التسليم على رسولنا وحبينا محمد ﷺ، وعلى آله وصحبه أجمعين وآل بيته والتابعين، وبعد، فقد بدأ نقد الرواية منذ عهد الصحابة ثم التابعين، حتى جاء أئمة الجرح والتعديل وسطروا القواعد والضوابط لقبول ورد الرواة والروايات، فكان لهم الفضل في حفظ سنة النبي ﷺ من الدخيل والحميل، ودائماً يذكر أهل الفقه بعدهم اشتغالهم بالحديث ونقده والاعتماد عليه، كما انتقدوا بعدم أخذهم بالصحيح، وأنّ غالب ما ذكروه في كتبهم الضعيف.

ومن هؤلاء الأئمة السرخسي، الأصوليُّ أحد أئمة الحنفية، ويعتبر كتابه المبسوط موسوعة فقهية في الفقه المقارن بين المذاهب الفقهية. وقد أورد الكثير من الأحاديث مستدلاً بها، كما أورد أقوال الصحابة والتابعين، وأقوال إمامه أبي حنيفة. ولهذا وقع نظري على دراسة هذا الكتاب، وتوضيح منهجه في (الجرح والتعديل) فيه.

يهدف هذا البحث إلى بيان منهج السرخسي في علوم الحديث (رواية ودراية)، وفي قبول الأحاديث والحكم عليها في كتابه المبسوط، والإشكالية هي تضييف الأحاديث فيه، وبالتالي التقليل من قيمة آراءه الفقهية، واتهامه بأنّه لم يلتزم قواعد المحدثين في إيراد الحديث الصحيح والاحتجاج به. وتكمن أهمية البحث بإيجاد دراسة علمية محكمة وفق المقاييس العلمية المنهجية المحايدة، خاصة وأنّ الذين حققوا كتاب المبسوط ضعفوا فيه كثيراً من الأحاديث، وثم ردّ الاعتبار إلى كتابه المبسوط. ولكتب الفقه والفقهاء ومناهجهم بالاستدلال بالصحيح. وسأعتمد المنهج الوصفي لتجلية منهجه، والمنهج التاريخي لفهم بعض المصطلحات التي تنازع فيها أئمة الفقه والمحدثين؛ والمنهج النقدي التحليلي لمناقشة أقواله وقواعده في الحكم على الأحاديث ومقارنتها بغيره. ومن النتائج المتوقعة؛ ردّ الاعتبار لآرائه الحديثية في مصنفة، وبيان أنّ كتابه موسوعة فقهية حديثية، وأنّه يبرع بالاستدلال بالمنقول الصحيح من الأحاديث ومن آثار الصحابة والتابعين. وأنه قدّم الحديث الصحيح على الآراء وعلى المعقول. أولاً: أشكالية البحث:

- المشكلة الرئيسة للبحث هي وصم الفقهاء بقلة بضاعتهم في الحديث، وعلم الرجال، بل تهميش دورهم في خدمة السنة في مصنفاتهم الفقهية كالسرخسي؛ كما يعالج البحث مسائل أخرى مثل:

- كثير من المشتغلين بعلم الحديث اليوم يحاولون أن يجدوا مبررات لردّ كثير من آراء الفقهاء، بحجج منها قلّة بضاعتهم في الحديث، وأنّ ما أوردوه في كتبهم ليس إلاّ أحاديث ضعيفة، لا تقوم بما حجة فقهم.

- تضييف الأحاديث والروايات في كتب الفقه، وبالتالي التقليل من الآراء الفقهية الواردة في كتب الفقه، والتي من أبرزها كتاب المبسوط للسرخسي.

- وكذلك اتهم السرخسي بأنّه لم يلتزم بقواعد وشروط المحدثين في إيراد الحديث والاحتجاج به في كتاب المبسوط.

ثانياً: أسئلة البحث:

كيف نفهم منهج الإمام السرخسي في علم الحديث (رواية ودراية).

كيف أورد السرخسي الأحاديث في كتابه ومنهجه بالحكم عليها واعتمادها.

هل جميع الأحاديث التي اعتمدها الإمام بالاستدلال صحيحة، وهل نازعه أحد بحكمها.

هل أقوال وآراء السرخسي وقواعده في الاستدلال بالأحاديث متطابقة من جمهور المحدثين.
لماذا ضعف بعض المحدثين أحاديث في كتابه المبسوط، وبيان الرأي الراجح في الرواة والروايات.
ثالثاً: أهمية البحث:

- إيجاد دراسة علمية محكمة وفق المقاييس العلمية المنهجية المحايدة، خاصة وأنّ الذين درسوا وحققوا كتاب المبسوط ضعفوا كثير من الأحاديث، حيث وصل بهم الأمر إلى تضعيف عدد كبير من الروايات عند السرخسي، واتهامه في منهجه وقواعده، فلا بد من ردّ الاعتبار إلى كتابه المبسوط.

- معرفة الأحاديث التي ضُعت في كتابة المبسوط في المجلد الأول، ومناقشة حكمه عليها.
- الاطلاع على منهج السرخسي في التوثيق والتعديل في كتابه المبسوط ونشره بين طلبة العلم.
- توسيع دائرة الحديث الصحيح في كتب الفقه بشكل عام وفي المبسوط بشكل خاص.
- ردّ الاعتبار لكتب الفقه والفقهاء بشكل عام ولكتاب المبسوط بشكل خاص.
رابعاً: منهجية البحث: إن طبيعة هذه الدراسة تقتضي عدة مناهج مجتمعة لتحقيق أهدافها
المنهج الوصفي: لجمع المعلومات عن كتاب المبسوط ومنهج مؤلفه، من مقدمة كتابه، ومن كتبه الأخرى، أو من كتب عنه، ومن مصادر السنّة، وكتب الرجال، والمجلات الدورية المتخصصة، والمقالات عن الموضوع، ومن المواقع المتخصصة بالفقه والحديث.
المنهج التاريخي الاستردادي: لفهم بعض مصطلحات الحديث التي تنازع أئمة الحديث مع الفقهاء في كتابه المبسوط كحديث الآحاد، وقول الصحابي وغير ذلك.
المنهج النقدي التحليلي: لمناقشة الأقوال والقواعد التي قالها السرخسي في الحكم على الرواة والروايات في كتابه المبسوط. وآراء غيره من المحدثين في موضوعات الجرح والتعديل.

خامساً: الدراسات السابقة: لم أجد الكثير من الكتب التي تناولت موضوع منهج الإمام السرخسي في علم الحديث (رواية ودراية)، ولم يتناول أحد منهجه في الرجال (الجرح والتعديل) بالدراسة، خصوصاً في كتابة (المبسوط في شرح الكافي)، وإنما هي مقالات وتسجيلات مرئية أو مسموعة على الشبكة العنكبوتية ليست ذات قيمة علمية توضح منهجه، وبالمقابل كثرت الكتب في شرح وتوضيح منهج السرخسي في الفقه وأصول الفقه، وإن تناثرت بعض آراءه في كتب الفقه والحديث فيما يخص بعض المسائل المتنازع عليها بين المحدثين والفقهاء كخبر الواحد وتقديم القياس على الحديث، ومن هنا جاءت فكرة هذا البحث.

خطة البحث: وقد قسمت بحثي إلى مقدمة وفصلين ومباحث وخاتمة:

المقدمة: وفيها أشكالية البحث، وأسئلة البحث، وأهمية البحث، ومنهجية البحث، والدراسات السابقة.

الفصل الأول: الإمام السرخسي وكتابه المبسوط

المبحث الأول: السرخسي حياته ونشأته (اسمه ونسبه وأهم كتبه ونشأته العلمية)

المبحث الثاني: رحلاته وشيوخه وتلاميذه ومحنته ومكانته العلمية وتاريخ فاته

المبحث الثالث: كتاب المبسوط ومكانته العلمية وخصائصه المنهجية

الفصل الثاني: منهج الإمام السرخسي في علوم الحديث (رواية ودراية)

المبحث الأول: منهج الحنفية بالأخذ بالحديث النبوي

المبحث الثاني: منهج السرخسي في علوم الحديث/دراسة تطبيقية مقارنة في حكمه على (الأحاديث واستدلاله بها) في كتابه المبسوط
أهم النتائج المتوقعة: التأكيد على أن للسرخسي منزلة مرموقة بين العلماء والفقهاء، وكذلك لآرائه الحديثية في كتابه اعتبار عند المحدثين، وعلى أنّ كتاب المبسوط موسوعة شاملة شملت غالب العلوم كالفقه والقواعد الفقهية والمناقشات والأدلة والأحاديث والآثار والروايات الكثيرة ومناقشتها من حيث السند والمتن، فيعتبر موسوعة مصغرة في إيراد الأحاديث ومناقشتها من حيث الصحة والضعف؛ وكذلك التأكيد على براعة الإمام السرخسي في الاستدلال بالمنقول من آثار الصحابة والتابعين وأحاديث النبي ﷺ، كما ان السرخسي قدم الحديث الصحيح على القياس والرأي وعلى المعقول في كتابة المبسوط، كما كان يقدم أقوال الصحابة وآثارهم على الرأي إلا فيما ندر من المسائل.

الكلمات المفتاحية: علم الحديث، السرخسي، المبسوط، الحديث الصحيح، خبر الآحاد، القياس.

دور الإمام السرخسي في ترسيخ أهمية علم الفقه في فهم الحديث والاستدلال به على الأحكام

أ. د محمد الزعبي أبو أسامة - د. يحيى زكريا معابده

جامعة آل البيت - جامعة باموك قلعة

الملخص

الحمد لله رب العالمين وأفضل الصلاة وأتم التسليم على المبعوث رحمة للعالمين؛ سيدنا محمد الصادق الوعد الأمين، وعلى آله وأصحابه الطيبين الطاهرين وعلى من تبعهم، بإحسان إلى يوم الدين، أما بعد: فإن العلاقة بين علم الفقه وعلم الحديث رواية ودراية؛ علاقة وثيقة؛ على اعتبار أن الحديث نقل ورواية للأحكام الشرعية، والفقه هو: العلم بالأحكام الشرعية العملية المكتسبة من أدلتها التفصيلية".
الأمام السرخسي أحد أهم أعلام الفقه الإسلامي الذين تركوا بصمة واضحة في مختلف العلوم الشرعية، وبخاصة علم أصول الفقه، وكان له آراءه الفقهية والاجتهادية في الفقه والأصول تقعيًا وتأصيلًا واستنباطًا، كما أثرى العلوم النظرية المهمة والضرورية في الاجتهاد الفقهي واستنباط الأحكام الشرعية من أدلتها، وباعتبار التداخل العلمي بين الفقه والحديث فقد كان للإمام السرخسي جهداً مهماً في هذا المجال، وقد كان لِمَا أورده من أقوال في توضيح قرائن الاستدلال بالحديث على السنن والأحكام دور مهم في ترسيخ وتوضيح أهمية العلوم الفقهية في فهم الحديث النبوي الشريف والاستدلال به على السنن والأحكام الفقهية، مما أسهم في تحقيق التكامل المعرفي بين آله الفقه والحديث في الوصول إلى السنن والأحكام.

مشكلة البحث: سيجيب هذا البحث عن سؤال البحث الرئيس الآتي: ما دور الإمام السرخسي في ترسيخ أهمية علم الفقه في فهم الحديث والاستدلال به ودفع التعارض بين الأدلة؟ ويتفرع عنه الأسئلة الفرعية الآتية:
ما مفهوم السنة النبوية عند الامام السرخسي؟

ما الضوابط التي وضعها الإمام السرخسي لفهم الحديث والاستدلال به على السنن والأحكام؟

ما أثر الإمام السرخسي في سد الفجوة العلمية بين أهل الرأي وأهل الحديث؟

أهداف البحث: يهدف البحث إلى بيان دور الإمام السرخسي في ترسيخ أهمية علم الفقه في فهم الحديث والاستدلال به على الأحكام، وبيان الضوابط التي وضعها الإمام السرخسي لفهم الحديث والاستدلال به على السنن والأحكام ودفع التعارض بين الأدلة، ثم بيان أثر الإمام السرخسي في سد الفجوة العلمية بين أهل الرأي وأهل الحديث، وذلك من خلال الإجابة عن أسئلة البحث من خلال النصوص المنقولة عن الإمام السرخسي والتي تضمنت دلالات علمية مهمة في هذا المجال في مؤلفاته ونقده الفقهي للمرويات وتوضيح الأثر العلمي في هذا المجال.
أهمية البحث: تنبع أهمية البحث من أنه سيبين مكانة الإمام السرخسي في الحديث وكيف ربط بين الحديث وأصول الفقه، فهو معروف بأنه أصولي، ولكن مكانته في الحديث لم تلق العناية اللائقة به.

منهجية البحث: سيسلك الباحثان من أجل الوصول إلى الهدف المنشود ثلاثة مناهج؛ المنهج الاستقرائي من خلال جمع واستقراء النصوص جزئياً ثم المنهج التحليلي من خلال تحليل هذه النصوص ثم المنهج الاستنباطي من خلال استنباط الأحكام والقواعد المتعلقة بأسئلة البحث.
النتائج المتوقعة: لعل أهم النتائج المتوقعة من البحث هو التأكيد على أن الإمام السرخسي عالم موسوعي جمع بين علم الفقه وعلم الحديث واستطاع أن يرسخ أهمية علم الفقه في فهم الحديث، والتأكيد على مساهمته في تحديد قرائن في موضوع الاستدلال بالحديث على الأحكام

خطة البحث: تم تقسيم هذا البحث إلى مقدمة وخمسة مطالب وخاتمة على النحو الآتي:

المقدمة ونذكر فيها أهمية البحث وسبب اختياره، ومشكلة البحث، وأهدافه، ومنهجية البحث، والدراسات السابقة، وعلى النحو الآتي.

المطلب الأول: تعريف موجز بالإمام السرخسي.

المطلب الثاني: الحديث والسنة عند الإمام السرخسي.

المطلب الثالث: الضوابط التي وضعها الإمام السرخسي لفهم الحديث والاستدلال به على السنن والأحكام؟

المطلب الرابع: دور الإمام السرخسي في سد الفجوة بين أهل الرأي وأهل الحديث.

المطلب الخامس: دور الإمام السرخسي في ترسيخ أهمية علم الفقه في فهم الحديث والاستدلال به على الأحكام ودفع التعارض بين الأدلة.

الخاتمة: ونذكر فيها أهم النتائج والتوصيات.

الكلمات المفتاحية: الحديث، السنة، الفقه، السرخسي، أهل الحديث، أهل الرأي، اتجاهات.

How Do We Know The Prophet Said It? A Comparison Between The Uṣūl al-Ḥadīth of Zafar Aḥmad ‘Uthmānī and Imām Sarakhsī

Dr. Mansur ALI
Cardiff University, UK

Abstract

The Indian ḥadīth scholar Zafar Aḥmad ‘Uthmānī al-Thānawī (d. 1974) wrote an 18-volume ḥadīth commentary book—known as *I’lā’ al-Sunan*—evidencing the position of the Ḥanafī *madhhab* from the sunnah. The collection, penned in colonial India, was a response to the Indian *Ahl-e Hadīth* movement that Ḥanafī *fiqh* has no basis in ḥadīth. The introduction of the *I’lā’ al-sunan* is dedicated to reconstructing a Ḥanafī *uṣūl* of ḥadīth. The rest of the book is an application of this methodology.

Thanawī was criticised that his book is nothing more than a regurgitating of the sunnah section of Ḥanafī *uṣūl al-fiqh* books. In this presentation, I make a comparison between the sunnah section of al-Sarakhsī’s *Uṣūl al-Fiqh* and Thanawī’s reconstruction of Ḥanafī ḥadīth. I explore the impact of Sarakhsī on Thanawī by doing a microscopic comparison of both scholars’ views of *inqiṭā’ bāṭin*, *shādh*, *tadlīs* and *mursal* hadīth; their convergence as well as their departure. The implications of this synergy for modern ḥadīth studies will be drawn out in the conclusion to this presentation.

Serahsî'nin Mabsut'unda Hadis Metin Tenkidi

Dr. Aizada TASHTANOVA

Oş Devlet Üniversitesi

Özet

Hanefî mezhebinin hadislere yaklaşımı Ebû Hanîfe'nin döneminden beri tartışma konusu olarak gelmiştir. Hadisçilerin yöntemlerinden birçok açıdan farklılık arz eden Hanefî usûlcülerin yöntemleri, onlar tarafına dönem dönem ağır suçlamaların gelmesine de neden olmuştur. Hanefî usûlcülerinin haber-i vâhidin kabulünde getirdikleri bir takım şartlar, özellikle hadisin muhtevasıyla ilgili olan mânevî inkıta şartı, hadisçilerin yönteminden ayrılan bazı hususlardan birisidir. Hadisçiler tenkid faaliyetini daha çok hadisin senedi üzerinden yürütürken, Ehl-i rey olarak da tanınan Hanefî âlimleri, hadisin senediyle beraber içeriği üzerinde de yoğunlaşmışlar ve dinin temel kaynaklarına uyumluluk bakımından da dikkat etmişlerdir. Onların bu yaklaşımı daha sonra arz yöntemi olarak da adlandırılmış ve Hanefîleri Ehl-i Hadisin yaklaşımından ayıran en önemli özellik sayılmıştır.

Serahsî'nin *Mabsût*'ta çok sayıda haber-i vâhidin kendisinden daha kuvvetli bir delile muarız olduğu durumları işlediğini görmek mümkündür. Haber-i vâhidi Kur'ân'a, Sünnet'e, icmâ'ya arzetmekle beraber akla, umûmü'l-belvâya, sahâbe uygulamasına ve hukukî kurallara da arz ederek tenkitte bulunmuştur. Yaptığımız inceleme sonucunda metin tenkidine tabi tuttuğu bu tür hadislerin sayısı 200 den fazla olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Metin Tenkidi, Arz, Râvî

Kırgızistan'daki Günümüz Selefilığının “Amel-i Ehli Medine” Anlayışına Karşı “Amel-i Ehli Türkistan” Teriminin İnşâsı Üzerine Bir Serzeniş (İmam Serahsî Örneği)

Yrd. Doç. Dr. Aitmammat KARİEV
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Özet

İslam dini her asra hitap eden evrensel bir dindir. Başka bir ifadeyle, hükümlerin özeği olan teabbudî konular değişmemekle beraber, içtihadî konuların her şartta yenilenebilirliği söz konusudur. Türk halkı İslam ahkâmını kendi örf-adetleriyle mezcederek, Maturidilik-Hanefilik-Yesevilik üçgeni içerisinde, net olarak kendisinin dinî ve millî kimliğini oluşturabilmişlerdir. Türkistan Hanefiliğinin temel özelliği İslam ahkâmını kendi örf-adetleri esasında yorumlamasıdır. Bunun en belirgin örneği de İmam Serahsî'nin eserlerinde işlenen konulardır. Nitekim, kendisinin eserlerinden hareketle, örfün değişmesi ile ahkâmın değişebileceğini, bazı durumlarda kıyasın örfe istinaden terkedilmesini, örfle mutlakın takyidi ve âmmın tahsisi yapılabileceğini dile getirmek mümkündür. Hatta, kendisinin el-Mebcut adlı eserinde örf-adetle ilgili لأن الأحكام تبني على العادة الظاهرة ، و الحكم يختلف باختلاف أحوال الناس، الحكم يختلف باختلاف الأوقات، العرف لا يعارض النص gibi birçok kalıplaşmış ahkâm, daha doğrusu o zamanlarda temeli atılan kullî kaideler vardır. Kendi devrinde ateizmin kültürünü özendiren SSCB hükümeti yıkılınca, artık gerçek anlamda manevî azığı aramaya konulan Kırgız halkı, eskiden atalarının miras bıraktığı dinî kimliğe yabancı kalmış, onun izini sürmek yerine dini direkt olarak Araplardan öğrenmeye başlamıştır. Ancak, (genel olarak) Türkistan ahâlisinin Arap Yarımadası'na nazil olan ahkâmı değil, onların bütün örf adetlerini de İslam ahkâmı olarak kabul etmesi, siyasî anlamda Türklüğe vurulan balta misalidir. Bu bağlamda, Kırgızistan'da sürekli problem yaratan günümüz selefilığı ile ilmî anlamda hesaplaşmak, daha doğrusu onları kendi özlerine dönüş çağrısında bulunmak, İslam hukuku uzmanı olarak bizleri bu konuyu araştırmaya sevketmiştir. Özetle, bu bildirimizde, Kırgız halkının bugünkü dinî ve millî kimlik arayışı (kaygısı), örf-adetin İslam fikhındaki önemi, İmam Serahsî'nin hayatı, hocaları ve talebeleri, eserleri ve fikirleri araştırılacaktır. Bu bağlamda, İmam Serahsî'nin fikirlerinden hareketle, mezkur “Amel-i Ehli Medine” dayatmasına karşın, İmam Serahsî kendisi o dönemde söylemese de, günümüz Türk Dünyası'nda “Amel-i Ehli Türkistan” terimini inşa etmek, bu doğrultuda çığır açacak işler ortaya koymak, artık biz torunları için birer vazifedir.

Anahtar Kelimeler: İmam Serahsî, Mebcut, Kırgızlar, Selefilik, Dinî-Millî Kimlik.

Serahsî'de Kelam-Fıkıh İlişkisi /el-Mebcut Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Faruk GÜN
Pamukkale Üniversitesi

Özet

İslamî ilimler Hz. Muhammed (a.s)'in vefatından sonra ortaya çıkmış ve hicri birinci yüzyılın ortalarından itibaren belirginlik kazanmıştır. İlk başlarda kelam ve fıkıh aynı çatı altında değerlendirilip tartışılmış ve daha sonra kelam ilmi, bağımsız bir ilim dalı olarak hicri II. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır.

İslami ilimlerin dayandığı iki ortak kaynak daima birbirleriyle iç içe olan Kur'an ve Sünnettir. Kaynak bakımından da Kur'an ve Sünnet'e başvurmaları nedeniyle kelam ve fıkıh arasında sıkı bir bağın olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu minvalde başvurduğu kaynakların ortak olması ve bir zamanlar aynı çatı altında mütalaa edilmesi, ele aldıkları ameli konuların inanç bağlamı bize fıkıh ve kelam arasındaki ilişkinin varlığını açık bir şekilde göstermektedir. Bu ilişki geçmişten günümüze tevarüs ederek süregelmiştir.

Ameli konular inançla bağlantılı bir şekilde İslam mezheplerince (Hariciyye, Şia, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet) ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu nedenle İslam dininin inanç esaslarını açıklayan kelam ve fıkıh ilmi Müslümanlar için bilgi sahibi olması gereken itikadi ve ameli konuları içermesi nedeniyle, onların neye ne şekilde inanmaları noktasında büyük önem arzetmektedir. Bu çerçevede hayatın uygulama aşamasında ele alınan konuların İslam'ın temel akidesi ile bağlantılı bir şekilde kelam metodu üzerine iman-amel (kelam-fıkıh) ilişkisi içerisinde anlamak her Müslümanın hakkıdır. İmam Serahsî'nin el-Mebcut adlı eseri Matürîdîlik mezhebinin de yöntem ve usûl olarak dayandığı İmam Azam Ebu Hanife ve eseri Fıkhu'l Ekber'in metod olarak bir devamı olması bakımından ele almış olduğu konular ve takip ettiği metod Ehl-i Sünnet için kelam/fıkıh ilişkisini doğru okuma açısında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Hariciyye, Şia ve Mu'tezile ile mücadele eden Ehl-i Sünnet'tin (Hanefî ekolunun) önemli bir temsilcisi olan İmam Serahsî'nin el-Mebcut adlı eserinde inanç-amel ilişkisi içerisinde kelam-fıkıh sınırını belirleyen görüşlerine yer vermek önem arz etmektedir. Bu nedenle İmam Serahsî'nin el-Mebcut adlı eserinde kelam-fıkıh ilişkisi içerisinde (Serahsîde Kelam-Fıkıh ilişkisi el-Mebcut Örneği) adlı çalışmamızda iman ve amel ilişkisi içerisinde yer alan (mürted ve elfazı küfür vb.) proplemler ile kafirlere ait durumlar ele alınmıştır. Bu çalışma günümüz Müslümanlarının "eğri ağacın doğru gölgesi olmaz" misali amel/inanç ilişkisinde ortaya konulan bozuk amellerin insanı imandan hangi durumlarda çıkardığını ve kafirlere uygulanan muamelelerin sınırlarını belirleme, sahih görüşleri anlama ve aktarma bakımında önem arzetmektedir.

Araştırmamızda Mebcut'da yer alan ameli konular inançla ilişkili bir şekilde kelam ilmi ile bağlantılı bir şekilde ele alınmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmamız İslamî ilimlerin iki önemli dalı olan fıkıh ve kelam arasındaki ilişkinin varlığını İmam Serahsî'nin el-Mebcut adlı eserinde amel inanç ilişkisini üzerinden ortaya konması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Din, Serahsî, Günah, amel, İman, Küfür

İmam Serahsî'nin *Usûl*'ünde Hüsün-Kubuh Meselesi

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye ONUK DEMİRCİ

Yalova Üniversitesi

Özet

İyilik ile kötülüğün mahiyeti, ölçütü ve kaynağına ilişkin konuları içeren hüsün-kubuh meselesi, İslam ilim geleneğinin ilk dönemlerinden itibaren tartışılmakta ve hâlâ güncelliğini muhafaza etmektedir. İslam felsefesi, ahlak, kelam ve fıkıh usulü ilimlerinin kesişim noktasında yer alan hüsün-kubuh meselesi, felsefî ilimlerde daha ziyade eşyanın mahiyeti ve iyilik ile kötülüğün Tanrı'ya izâfesi ekseninde tartışılırken kelam ve fıkıh usulünde kaynağı itibariyle ve teklifle ilişkisi bakımından tartışılmaktadır. Aklın gerek şer'î hükümleri idrak ve keşfetmesi gerek hüküm koymadaki rolünün ele alındığı hüsün-kubuh bahisleri, akıl ile vahiy irtibatına temas eden en önemli meselelerden biridir. Fıkıh usulünün genellikle emir ve nehiy bölümlerinde işlenen meselenin özünü hüsün ve kubhun aklî mi yoksa şer'î mi olduğu, Şâri'nin emrinin hüsnü, nehyinin ise kubhu gerektirip gerektirmediği ve bunların kulun mükellefiyetiyle olan ilişkisi oluşturmaktadır. Hanefî fakihlerinden İmam Serahsî (v. 483/1090) de fıkıh usulüyle ilgili olan *Usûl* eserinde hüsün-kubuh meselesine yer vermiştir. İmam Serahsî'ye göre hüsün ve kubuh şer'î'dir. Şâri'nin emrettiği fiilde hüsün vasfı, nehyettiği fiilde ise kubuh vasfı bulunmaktadır ancak bunu akıl değil şer' gerekli kılmaktadır. Başka bir ifadeyle hüsün ve kubhun menşei İlâhî'dir ve teklifi gerektiren de bu şer'î bildirimdir. İmam Serahsî İlâhî emirde yer alan hüsün vasfı ile İlâhî nehyde yer alan kubuh vasfını kendi içerisinde temelde liaynihî ve ligayrihî şeklinde ikiye ayırmakta, her bir çeşidi alt türleriyle birlikte açıklamakta ve fîrudan örnekler vererek konunun pratik ile irtibatını kurmaktadır. Bu tebliğde İmam Serahsî'nin *Usûl*'ünde hüsün-kubuh meselesinin nasıl ele alındığı incelenecek, bu bağlamda verilen örnekler meselenin teorik arka planı ile irtibatlandırılarak değerlendirilecektir. İkincil olarak İmam Serahsî'nin konu ile ilgili görüşleri kendisinden önceki Hanefî usul âlimlerinden İmam Cessâs (v. 370/981), Debûsî (v. 430/1039) ve Pezdevî (v. 482/1089)'nin görüşleri ile mukayese edilecek, böylece farklılıkları ve benzerlikleriyle erken dönem Hanefî fıkıh usulünde mesele ile ilgili temel yaklaşımlar ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usulü, Hüsün, Kubuh, Emir, Nehiy, Serahsî.

Hapishane Kokusu Sinmiş Bir Kitabın İzini Sürmek: Serahsî'nin Dev Eseri *el-Mebsût*'un Türkiye'deki Yazma Nüshalarına Dair Bir İnceleme

Dr. Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

Özet

Yaklaşık seksen yıllık ömrünün muhtemelen on beş yıla yakın bir kısmını farklı ortamlarda hapis hayatı yaşayarak geçiren İmam es-Serahsî'nin (ö. 483/1090-91) büyük bir kısmını bu zor şartlar altında yazdı/rđı/đı dev eseri *el-Mebsût*'un farklı ciltlerine ait Türkiye kütüphanelerinde iki yüz civarında el yazması nüsha bulunmaktadır. Bunların yanı sıra dünya kütüphanelerindeki farklı nüshaları da değerlendirilerek nitelikli bir ilmî neşri henüz yapılmamış olan *el-Mebsût*'un Türkiye kütüphanelerindeki nüshaları üzerinde detaylı bir inceleme yapmak, farklı ciltlere ve müstensihlere ait nüshaları tavsif ve tasnif ederek eserin bütünü hakkında bir durum tespiti yapmak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Ayrıca bu inceleme sırasında Serahsî'nin otobiyografik kayıtları, özellikle de hapis cezasına çarptırılma nedeni ve hapishane hayatına dair farklı ciltlerde yer alan dağınık vaziyetteki notları da tespit edilmeye çalışılacaktır.

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU

II. المؤتمر الدولي
لشمس الأئمة السرخسي

II. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON AL-SARAKHSI

27-28 Ekim/October 2023
Denizli/Türkiye

İLETİŞİM : serahsisempozyumu2023@gmail.com

WEB : <https://www.pau.edu.tr/islamiilimler/tr>

YER : PAÜ İslami İlimler Enstitüsü

Konferans Salonu, Serinhisar/Yatağan

ANA SPONSORLAR

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU (27-28 EKİM 2023)

SEMPOZYUM KURULLARI

SEMPOZYUM ONUR KURULU/HONORARY BOARD

Prof. Dr. Ali ERBAŞ/ Diyanet İşleri Başkanı
Osman ZOLAN / Denizli Büyükşehir Belediye Başkanı
Prof. Dr. M. Cevat AKŞİT / Gaye Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı
Prof. Dr. Raafat MIKATI / Trablus Üniversitesi Rektörü / Lübnan

SEMPOZYUM BAŞKANLARI/SYMPOSIUM CHAIRS

Prof. Dr. Ahmet KUTLUHAN / Pamukkale Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Kudaiberdi GAPARALIEVİCH / Oş Devlet Üniversitesi Rektörü

DÜZENLEME KURULU/SYMPOSIUM ORGANIZATION COMMITTEE

Prof. Dr. Mürteza BEDİR / İSAM Başkanı
Doç. Dr. Harun ABACI / İslami İlimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Osman AYDINLI / Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut YAZICI / İslami İlimler Enstitüsü Müdür Yrd.
Dr. Öğr. Üyesi Yahya MAABDEH / Pamukkale Üniversitesi

SEKRETERYA/SECRETARIAT

Arş. Gör. Muhammed Musab GÖKSÜN /Pamukkale Üniversitesi
Furkan KAYA / PAÜ İslami İlimler Enstitüsü YL Mezunlu
Soner KOCAOĞLU / PAÜ İslami İlimler Enstitüsü YL Mezunlu

II. ULUSLARARASI SERAHSİ SEMPOZYUMU (27-28 EKİM 2023)

SEMPOZYUM BİLİM KURULU/SYMPOSIUM SCIENTIFIC COMMITTEE

- Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN Kocaeli Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Abdulhamit BİRİŞİK Marmara Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI Sakarya Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Hamdi FURAT İstanbul Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Bekir KUZUŞLİ, İstanbul Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Emin el-KUDAT Ürdün University / Ürdün
Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM Ankara Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Erdiç AHATLI Sakarya Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. Ertuğrul BOYNUKALIN Marmara Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Galip YAVUZ 29 Mayıs Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY Sakarya Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Halil İbrahim KUTLAY Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Halit ÖZKAN İstanbul Medeniyet Üniversitesi/Türkiye
Prof. Dr. İrfan GÜNDÜZ İbn Haldun Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Kaşif Hamdi OKUR Hitit Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ÖZŞENEL Marmara Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Mürteza BEDİR İstanbul Üniversitesi-İSAM Başkanı/ Türkiye
Prof. Dr. Necmettin KIZILKAYA İstanbul Üniversitesi/ Türkiye
Prof. Dr. Osman GÜMAN Sakarya Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. İshak ÖZGEL Süleyman Demirel Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Saifullah BHUTTO Quaid-eAwam Universty/ Pakistan
Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Rektörü//Türkiye
Prof. Dr. Soner DUMAN Sakarya Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Talip TÜRCAN Süleyman Demirel Üniversitesi /Türkiye
Prof. Dr. Yunus APAYDIN Erciyes Üniversitesi /Türkiye
Doç. Dr. Ali CUSUBALİYEV Oş Devlet Üniversitesi/ Kırgızistan
Doç. Dr. Agil ŞİRİNOV Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü Rektörü / Azerbaycan
Doç. Dr. Elnura AZİZOVA Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Dekanı / Azerbaycan
Doç. Dr. Harun ABACI Pamukkale Üniversitesi /Türkiye
Doç. Dr. İbrahim Abd-rahim RABABAH Vasul İmarat University / Birleşik Arap Emirlikleri
Doç. Dr. İdris Türk/Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Kemal GÖZ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi /Türkiye
Doç. Dr. Mahmut YAZICI Pamukkale Üniversitesi /Türkiye
Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ Kırgızistan Manas Üniversitesi / Kırgızistan
Doç. Dr. Mehmet ÜMİTLİ Pamukkale Üniversitesi /Türkiye
Doç. Dr. Mustafa TÜRKAN Pamukkale Üniversitesi /Türkiye
Doç. Dr. Mustafa Salim GÜVEN Pamukkale Üniversitesi/Türkiye
Doç. Dr. Mübariz CAMOLOV Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü Rektör Yardımcısı / Azerbaycan
Doç. Dr. Mühenned el-MÜBEYDIYN Ürdün Üniversitesi /Ürdün
Doç. Dr. Namig ABUZAROV Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü/ Azerbaycan
Doç. Dr. Osman AYDINLI Marmara Üniversitesi /Türkiye
Doç. Dr. Sait ABDURRAHMAN Lübnan Üniversitesi /Lebanon
Doç. Dr. Sefa ATİK Pamukkale Üniversitesi /Türkiye
Doç. Dr. Zaylabidin ACIMAMATOV Oş Devlet Üniversitesi/ Kırgızistan
Yrd. Doç. Dr. Ayitmamat KARİEV Kırgız-Türk Manas Üniversitesi/Kırgızistan
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim BİLİK Trakya Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TOPAL Hitit Üniversitesi /Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Faruk GÜN Pamukkale Üniversitesi /Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatih YENER Pamukkale Üniversitesi/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hana GÜVEN Pamukkale Üniversitesi/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ULUDAŞ Pamukkale Üniversitesi /Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cihad BAKKAL Pamukkale Üniversitesi /Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÖZTÜRK Pamukkale Üniversitesi/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yahya Zakareya Ali MAABDEH Pamukkale Üniversitesi /Türkiye
Dr. Asilbek ABDUGANIYEV Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Muhammed OVACLOUA Tibaza Üniversitesi /Algeria
Dr. Öğr. Gör. Abdullah ÇAKIR Hitit Üniversitesi /Türkiye

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU (27-28 EKİM 2023)

27 EKİM 2023 CUMA 09.00-10.30

AÇILIŞ
Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı
Kur'an-ı Kerim Tilaveti
Protokol Konuşmaları

SEMPOZYUM AÇILIŞ KONFERANSI
27 EKİM 2023 CUMA 10.30-11.00

Bir Dünya Hukukçusu Olarak Serahsî
Prof. Dr. Mürteza BEDİR
İSAM Başkanı

AÇILIŞ PANELİ 27 EKİM 2023 CUMA 11.00-12.15
İslami İlimler Enstitüsü Konferans Salonu

OTURUM BAŞKANI	PROF. DR. SAFFET KÖSE İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
KONUŞMACI Doç. Dr. Osman AYDINLI Marmara Üniversitesi	İmam Serahsî'nin Hayatı, İlmi Şahsiyeti, İçinde Bulunduğu Siyasi Ortam Ve Hapis Hayatı
KONUŞMACI Doç. Dr. Zaylabidin ACİMAMATOV Oş Üniversitesi / Kırgızistan	İmam Serahsî'nin el-Mebcut'undaki İtikadî Konular Üzerinde Bir Değerlendirme
KONUŞMACI Prof. Dr. Salah EBU'L-HÂC Câmi'atu Ulumi'l-İslamiyye / Ürdün	الحديث المشهور عند الامام السرخسي

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU (27-28 EKİM 2023)

1. OTURUM 27 EKİM 2023 14:00 – 15:30 İslami İlimler Enstitüsü Konferans Salonu

Serahsî'nin Eserleri

OTURUM BAŞKANI	Prof. Dr. Ahmet BOSTANCI Sakarya Üniversitesi
KONUŞMACI Prof. Dr. Hacı Mehmet GÜNAY Sakarya Üniversitesi	Serahsî'nin Şerhu Ziyâdâtî'z-ziyâdât Adlı Eserinin Fıkıh Literatüründeki Yeri
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi Hatice BOYNUKALIN ŞENKARDEŞLER İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	Serahsî'nin Şerhu'l-Câmi'i's-sağîr'inin Hanefi Fıkıh Literatüründeki Yeri
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi İrfan İNCE Marmara Üniversitesi	"Damânu'l-uhde" Kavramı Örneğinde el-Câmi'u's-sağîr Şârihi Olarak Serahsî
KONUŞMACI Prof. Dr. Ahmed EBU SERHAN Ürdün Üniversitesi	شرح كتاب الكسب للسرخسي وآراؤه في الاقتصاد

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU (27-28 EKİM 2023)

2. OTURUM 27 Ekim Cuma 2023 16:00 - 17:30 İslami İlimler Enstitüsü Konferans Salonu

Serahsî-Siyaset ve Toplum

OTURUM BAŞKANI	Prof. Dr. Ertuğrul BOYNUKALIN Marmara Üniversitesi
KONUŞMACI Doç. Dr. Mübariz CAMALOV İlahiyat Enstitüsü / Azerbaycan	Serahsî'nin el-Mebsum adlı Eseri Çerçevesinde İslam Ceza Hukukunda Kadına Özgü Hükümler
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi Kadir SAYIM Trabzon Üniversitesi	Serahsî'nin es-Siyer Şerhinde Gayr-i Müslimlerle İlişkiler
KONUŞMACI Dr. Isam ABDUL MOLA Uman Üniversitesi / Uman	الفكر السياسي عند الإمام السرخسي
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi Halil ORTAKCI Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	Serahsî'nin Mebsum İsimli Eserinde Devlet Başkanı Olarak Hz. Peygamber

1. OTURUM 28 Ekim Cumartesi 2023 09:30 - 11:00
İslami İlimler Enstitüsü Konferans Salonu

Serahsî-Fıkıh/Usul

OTURUM BAŞKANI	Prof. Dr. Osman GÜMAN Sakarya Üniversitesi
KONUŞMACI Prof. Dr. Vasfi Âşur EBU ZEYD İbn Haldun Üniversitesi	تعلييل الأحكام عند الإمام السرخسي دراسة تأصيلية تطبيقية من خلال كتابه: الأصول والمبسوط
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim BİLİK Trakya Üniversitesi	İllete Yöneltilen İtirazlar Konusu Üzerinden Serahsî'nin Fıkıh Usulü Eserinde Cedel Yöntemlerinin Kullanımı
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin KORUCU Pamukkale Üniversitesi	Serahsî'de Kıyas Kavramı ve İstihsân Mukabilinde Kullanımları
KONUŞMACI Doç. Dr. Ahmet NİYAZOV İlahiyat Enstitüsü / Azerbaycan	el-Mebcut" Eserinde İmam Serahsî'nin Farklı İctihadlara Yaklaşımı
KONUŞMACI Öğr. Gör. Dr. Abdullah ÇAKIR Hitit Üniversitesi	Hanefilere Göre Tüketim İsrafının Ölçüleri (Serahsî Örneği)

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU (27-28 EKİM 2023)

2. OTURUM 28 Ekim Cumartesi 2023 11:30 - 13:00 İslami İlimler Enstitüsü Konferans Salonu

Serahsî Hakkında Çalışmalar

OTURUM BAŞKANI	Prof. Dr. Yunus APAYDIN Erciyes Üniversitesi
KONUŞMACI Doç. Dr. Otabek MUKHAMMADİEV İmam Buhari Uluslararası Araştırma Merkezi / Özbekistan	Özbekistan'da İmam Serahsî Hakkında Yapılan Çalışmalar
KONUŞMACI Doç. Dr. Amonov MEKHJROJİDDİN İmam Buhari Uluslararası Araştırma Merkezi / Özbekistan	Özbekistan El Yazma Fonlarında Saklanan "el-Mebcut" Eserinin Nüshaları
KONUŞMACI Doktorant Hasan GÜÇLÜ Diyanet İşleri Başkanlığı	Bir Osmanlı Kadısı Kefevî'nin Ketâib'inde İmam Serahsî
KONUŞMACI Doç. Dr. Sefa ATİK Pamukkale Üniversitesi	Serahsî Özelinde Fıkıh Literatüründe Mebcut Yazma Geleneği
KONUŞMACI Dr. Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)	Hapishane Kokusu Sinmiş Bir Kitabın İzini Sürmek: Serahsî'nin Dev Eseri el- Mebcut'un Türkiye'deki Yazma Nüshalarına Dair Bir İnceleme

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU (27-28 EKİM 2023)

3. OTURUM 28 Ekim Cumartesi 2023 11:30 – 13:00 KONFERANS SALONU 2

Serahsî'nin Kaynakları

OTURUM BAŞKANI	Prof. Dr. Abdüsselam ARI İstanbul Üniversitesi
KONUŞMACI Doç. Dr. Mahmut YAZICI Pamukkale Üniversitesi	Serahsî'nin el-Mebusut'unda Hadis Kaynakları
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cihad BAKKAL Pamukkale Üniversitesi	Serahsî'nin el-Mebusut Adlı Eserinin Tefsir Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞAHİN Artvin Çoruh Üniversitesi	Serahsî'nin Fıkıh Kaynakları
KONUŞMACI Doktorant Hacı Mustafa TORUN Marmara Üniversitesi	Abdullah b. Mes'ud'un (r.a.) el-Mebusut'daki Fikhî Rivayetlerine Serahsî'nin Yaklaşımı
KONUŞMACI Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ Erciyes Üniversitesi	Serahsî'nin Eserlerinde Tefsir Verileri

4. OTURUM 28 Ekim Cumartesi 2023 14:00 – 15:30
İslami İlimler Enstitüsü Konferans Salonu

Serahsî-Hadis

OTURUM BAŞKANI	Prof. Dr. Halit ÖZKAN İstanbul Medeniyet Üniversitesi
KONUŞMACI Dr. Majed Muhammed ABDOH Faysal Üniversitesi / Suudi Arabistan	جهود الامام السرخسي في علم الحديث رواية ودراية دراسة تطبيقية في كتابة المبسوط
KONUŞMACI Prof. Dr. Muhammed Muslih ez-Zu'bî Câmi'atü Âlü'l-Beyt / Ürdün Dr. Öğr. Üyesi Yahya Maabdeh Pamukkale Üniversitesi	دور الإمام السرخسي في تحديد مفهوم السنّة وفهم أهمية علم الفقه في فهم دلالة الحديث على الأحكام
KONUŞMACI Dr. Mansur Ali Cardiff Üniversitesi / İngiltere	How do we know the Prophet said it? A comparison between the Uşûl al- Ḥadîth of Zafar Aḥmad 'Uthmānî and Imām Sarakhsî
KONUŞMACI Dr. Aizada Tashtanova Oş Üniversitesi / Kırgızistan	Serahsî'nin Mabsut'unda Hadis Metin Tenkidi

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU (27-28 EKİM 2023)

5. OTURUM 28 Ekim Cumartesi 2023 16:00 - 17:30 İslami İlimler Enstitüsü Konferans Salonu

Serahsî-Kelam

OTURUM BAŞKANI	Prof. Dr. Abdulhamit BİRİŞİK Marmara Üniversitesi
KONUŞMACI Prof. Dr. Mutasımbillah el-BAĞDADÎ Trablusşam Üniversitesi / Lübnan	السرخسي وعلم الكلام مسألتي التحسين والتقبيح و المتشابه نموذجاً دراسة مقارنة
KONUŞMACI Doç. Dr. Aitmamat KARİEV Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Kırgızistan	Kırgızistan'daki Günümüz Selefililiğinin "Amel-i Ehli Medine" Anlayışına Karşı "Amel-i Ehli Türkistan" Teriminin İnşâsı Üzerine Bir Serzeniş (İmam Serahsî Örneği)
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi Faruk GÜN Pamukkale Üniversitesi	İman-Küfür Sınırı (el-Mebcut Örneği)
KONUŞMACI Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye ONUK DEMİRCİ Yalova Üniversitesi	İmam Serahsî'nin Usûl'ünde Hüsün- Kubuh Meselesi

II. ULUSLARARASI SERAHSÎ SEMPOZYUMU (27-28 EKİM 2023)

DEĞERLENDİRME OTURUMU
28 Ekim 2023 Cumartesi 18:00 - 19:00

İslami İlimler Enstitüsü Konferans Salonu

SOSYAL/GEZİ PROGRAMI

29 Ekim 2023 PAZAR

**ULUSLARARASI
SERAHSÎ
SEMPOZYUMU**